

GHENDTSCHÉ-TYDINGHEN

Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en
Historische Kring Gent v.z.w.

45e jaargang - nr. 2

maart - april 2016

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1

Erkenning: P 2A 6154

Afzender: Goudstraat 12 - 9000 Gent

Verschijnt niet in juli en augustus

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.**

45e jaargang nr. 2

maart - april 2016

Inhoud

- De Rietgracht en de ‘vrijheid van GENT’. Deel 1. Betekenis
Luc Devriese, Frank Gelaude. 90
- Brusselsepoortstraat nr. 142. Een huis met een rijke geschiedenis
Tineke De Smet. 98
- 't Gangsken en de eerste Gentse theaterzalen
Daniël Van Ryssel. 108
- De Gentse zomerjaarmarkt van Sint-Pieters, voorganger van
de Gentse feesten.
Adrien Brysse, Luc Devriese. 111
- The Fallen Angels, Jan Breidelstraat 29-31, een bouwhistorisch onderzoek
Koen Goeminne, Pieterjan Vinck en Thomas D’hoker 119
- De vergeten Vauxhall op de Coupure.
Adrien Brysse, Luc Devriese. 131
- Voor haar en land 1914-1915. Gentenaars uit de christelijke
arbeidersbeweging in de grote oorlog.
Erik Dekeyser. 139
- De kleurrijke *famielde* Van Damme: De gecoöpteerden.
Eric Vermeirsch. 146
- Een stropke van de Brugsche puurte.
Gilbert Boerjan. 150
- Lezers aan het woord. 159
- Verschenen. 161
- Provinciale prijzen voor geschiedkundig onderzoek 2015 en 2016. 162
- Voordrachtavonden in 2016. 166

DE RIETGRACHT EN DE ‘VRIJHEID VAN GENT’

Deel 1. Betekenis

Luc Devriese, Frank Gelaude

‘Rietgracht’ is een waternaam (hydroniem) die voor flink wat hoofdbreken en misverstanden zorgt. Je vindt hem in verschillende schrijfvarianten op historische kaarten rondom Gent en zelfs vandaag is de naam lokaal nog goed gekend. Dit is niet verwonderlijk, want eeuwenlang vormde de ‘Rietgracht’ samen met andere waterlopen de grens van het Gentse schependom, de feitelijke grens van Gent, een grens die ver buiten de opeenvolgende omwallingen strekte.

Recht spreken (jurisdictie) en stedelijke vrijheden

Het gebied binnen die grenzen noemde men de ‘Vrijheid’, het ‘Vrije’, het ‘Schependom’ of de ‘Jurisdictie’ van Gent (afb. 1). Merk op dat het woord ‘gebied’, dat we kennen in tal van samenstellingen, etymologisch niets anders betekent dan zone (letterlijk of figuurlijk) waarbinnen één persoon of instantie gebiedt: geboden en verboden uitvaardigt.

Binnen het Gentse Vrije kon de stad belastingen heffen en recht spreken. Het rechtspreken in dat gebied was vrij ingewikkeld geregeld. De territoria van de vele laatmiddeleeuwse rechtsgebieden overlaptten gedeeltelijk. Voor ons is het niet gemakkelijk te bevatten dat heel wat Gentenaren zowel onderworpen waren aan de rechtsmacht van de stad als van ‘heerlijkheden’ zoals de abdijdorpen Sint-Baafs of Sint-Pieters, elk met hun eigen rechtbank (vierschaar), schandpaal en galg. De grote abdijen oefenden rechten uit op hun grondgebied dat zowel gebieden binnen als buiten de stad omvatte (denk bv. aan ‘Sint-Pieters-Buiten’). Andere veel kleinere heerlijkheden binnen de stad waren ‘Blaisant’, ‘Nieuwland’ en ‘Raveschoot’. Zeer kleine met bepaalde voorrechten waren die van Sint-Pieters aan de Groentemarkt (enkele huispercelen) en ‘serWasselins’ (niet meer dan enkele vierkante meter groot aan dezelfde markt). Daarnaast waren er verder nog de zeer oude zogenaamde gerechten: ‘s Borchgraven Gerechte’ in de Briel en rond de Burgstraat, ‘ser (’s heer) Raes Gerechte’ in Ekkerghem en de ‘Ammanie (1) van Overschelde’ in de omgeving van de huidige Vlaanderenstraat.

Afb. 1. *Separatien vande jurisdictie van Ghendt*. Detail uit het plan van het gebied van de Gentse jurisdictie vermoedelijk in 1637 gegraveerd door Hendrik Hondius. Onderaan bij Ottergem was in die tijd nog de sterk bochtige Bovenschelde ('Scaldis fluvius') de grens van de jurisdictie. Bovenaan de Rietgracht ('Grietgraacht') tussen de Schelde bij Nederzwijsnaarde en de Leie aan de Snepppebrug (buiten beeld) als grens met Zwijnaarde en Sint-Denijs-Westrem. De Rietgracht wordt daar meestal als Leebeek, Maaltebeek en Schoonmeersbeek aangeduid. In tegenstelling tot wat de pompeuze Latijnse opdracht aan de hoogedele (praenobili), etc. heren schepenen beweert, is de geografische voorstelling van de grensgracht op dit plan verre van accuraat. Ze geeft eerder de aspiraties van de schepenen in die tijd weer, dan de werkelijke toestand. Hierover meer in deel 2.

Deze situatie lijkt wel heel eigenaardig en vreemd, maar ze is misschien toch niet zo ongewoon als men op het eerste gezicht zou denken. De Gentse Vrijheid is immers vergelijkbaar met de grotere rechtsgebieden er buiten, met name het ‘Land van Aalst’ (in het zuidoosten: tussen Boven- en Benedenschelde: Ledeberg, Gentbrugge buiten de Rietgracht, en verderop Melle, Merelbeke, ...) en de Kasselrij van de Oudburg (de hele verdere omgeving van het Vrije van Gent daarbuiten). Ook dat waren bovenlokale bestuursniveaus met daarin tal van min of meer grote en kleine heerlijkheden.

De Kasselrij en het Land van Aalst waren afgescheiden van het Vrije van Gent door een watergrens die meestal, maar lang niet overal (zoals we zullen zien in deel 2) Rietgracht genoemd werd. Het meeste was goed afgelijnd, maar er ontstonden niet zelden bevoegdheidsconflicten en discussies over de grenzen van de rechtsgebieden. De stad streefde er naar de verschillende jurisdicties binnen de grens van het Gentse Vrije te assimileren. Dit lukte bijna overal, enkel binnen de twee abdijheerlijkheden slaagde dit slechts gedeeltelijk. Veelzeggend is echter dat de stedelijke belastingen en voorgeboden (verordeningen) ook daar golden (2).

De stedelijke vrijheden werden op kritieke historische momenten steeds opnieuw bevestigd. Zo bijvoorbeeld in de nadagen van de nederlaag van de Gentenaars in Gavere tegen Filips de Goede, en in de Carolijnse concessie na de ‘opstand’ tegen Karel V. Artikel 22 van deze ‘concessie’ stipuleert dat alle poorters vrijgesteld zullen blijven van feodale lasten en verplichtingen. Dat waren immers de ‘servituten’ (verplichtingen tegenover de heer of de heerlijkheid). Het ergste en meest bekende onderdeel was het opeisen door de heer bij de dood van een onderhorige van het zogenaamde beste hoofd (‘catheyl’). Dat kan aanzien worden als een overblijfsel van de lijfeigenschap: een erkenning van het feit dat gewone bewoners van een heerlijkheid, als het er op aan kwam, niet echt eigenaar waren van hun bezit. Het was een symbolische erkenning van de rechten van de heer op een cruciaal moment: bij de dood van de onderhorige. Bemerkt dat de originele betekenis van de gebruikte termen verborgen zit in de woorden servitude (Latijn servus: slaaf) en onderhorige (letterlijk ‘toebehorend aan een heer’, in zijn meest zuivere vorm: ‘lijfeigene’). Voegen we hier nog aan toe dat de meester van de ‘heerlijkheid’, de ‘heer’ dus, zowel een persoon kon zijn, als een feodale instelling zoals een abdij.

Dit systeem bleef vrijwel het hele ancien régime door bestaan. De lijfeigenschap werd bij ons slechts in 1781 afgeschaft bij keizerlijk besluit van Jozef

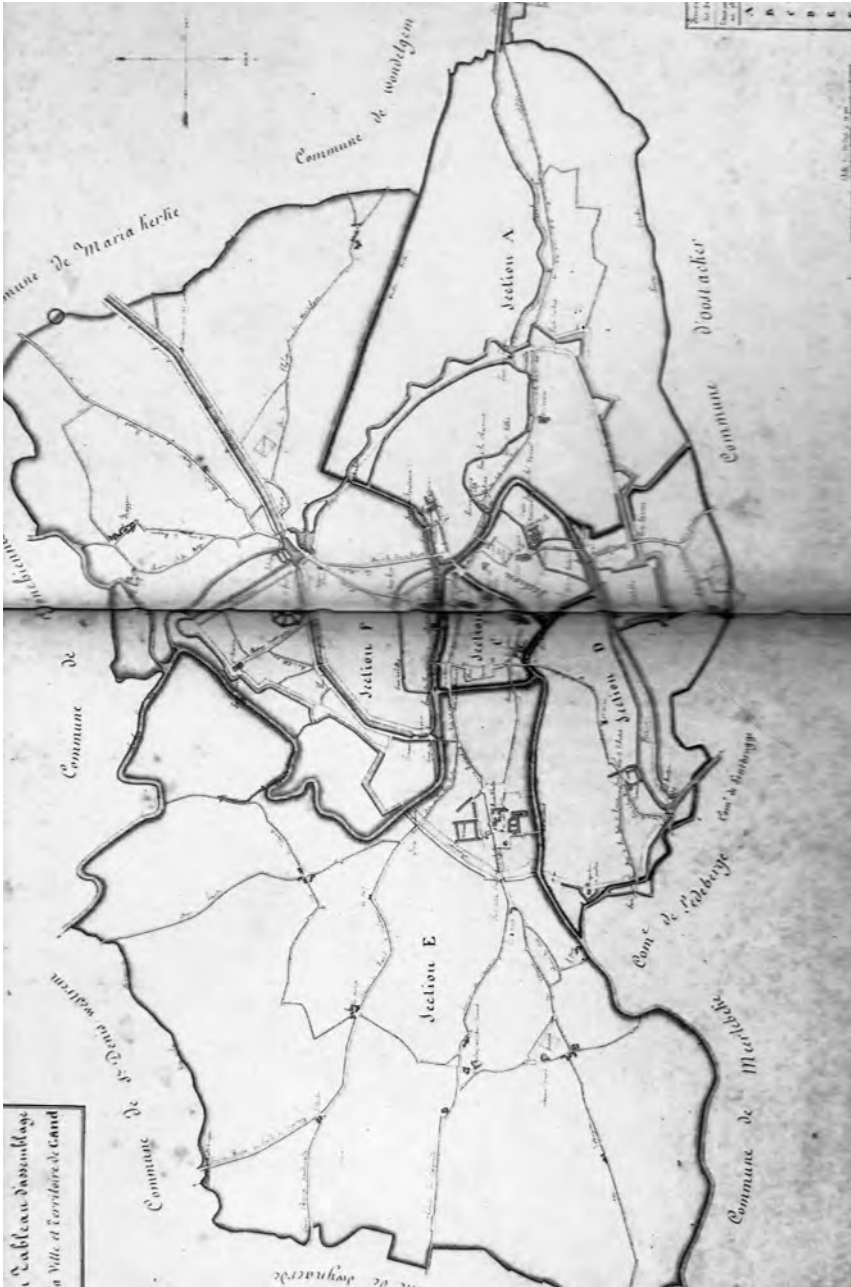
II. Wel was de betekenis van de onderhorigheid (geen vrije huwelijks- en beroepskeuze, geen mogelijkheid de meester te verlaten tegen diens wil, karweiverplichting) in onze streken tijdens de late middeleeuwen en nog later soms meer theoretisch dan reëel. Maar de opeisingen konden zwaar wegen. Het 'beste hoofd' was soms de enige bron van inkomsten van het gezin, zoals bv. de enige koe. Het kon ook het enige meubel van waarde in het sterfhuis zijn: meestal het echtelijk bed met het beddengoed (3). De Gentse Vrijheid met haar grenzen die haar ingezetenen daarvan vrij stelde, was dus veel meer dan mierenneukerij, veel meer dan een bron van bevoegdheidsconflicten waarin de juristen van toen zich konden vermeien (en waarmee ze geld verdienden). Wel integendeel: het was iets van levensbelang. Zo kunnen we ook begrijpen waarom min of meer welstellende buitenlieden dikwijls het niet overerfbare buitenpoorterschap van een stad kochten. Dat systeem dat vooral in Vlaanderen bestond, maakte hen 'vrij'. Ze waren niet meer onderhorig aan de lokale heer.

De naam

Maar hoe komt die erg belangrijke grens nu aan die toch nogal banale naam Rietgracht? Bijna alle grachten om en rond Gent stonden immers altijd al vol riet. Maar met de rietplant heeft die term echter niets te maken. Die wordt in het Middelnederlands, en ook in de Gentse versie daarvan, 'roos' genoemd. Denk aan de Roosbroeken en andere plaatsnamen waarin 'roos' vervat zit.

Om de naam goed te begrijpen moeten we in oude papieren en kaarten snuffelen. Daar vinden we een hele reeks naamvarianten voor onze Rietgracht: Rijt, Rijtgracht, Vrijtgracht, Bevrijtgracht, Grijtgracht, Grietgracht, en zelfs Fossa Margaritica. Deze laatste benaming, afgeleid van het Latijn voor Griet of Margriet, kwam er doordat men in de 17de eeuw de gracht verkeerdelijk ging toeschrijven aan gravin Margareta van Constantinopel die in de 13de eeuw leefde. Het zijn allemaal schrijfwijzen voor dezelfde waterlopen, of beter gezegd, aaneenschakeling van waterlopen (afb. 1 en 2).

Wat is dan de betekenis en waarom ontstonden er zoveel verschillende woordvormen? De sleutel is te vinden in de oudste naamvorm / schrijfwijze 'rijt'. Die gaat voor de Gentse grensgracht terug tot vroeg in de 13de eeuw: 'Rith' in een Latijnse tekst uit 1228 (4). Rijt betekent simpelweg gracht, waterloop. Het woord 'rite' bleef lang bestaan in het West-Vlaams. In de Kempen en in Nederland komt meestal de vorm 'rijt' voor, ook in persoonsnamen (van der Rijt, ...). Het allereerste woordenboek van het Nederlands, dat van Kilianus

Afb. 2. 'Plan général', Atlas van Piéton en Boutique afgewerkt in 1809 (Stadsarchief, reeks DD nr. 12 en 13) met de prekadastrale secties I tot VI. Afgezien van de uitbreidingen vanaf 1876, vooral in het noorden, is dit Gent postnummer 9000.

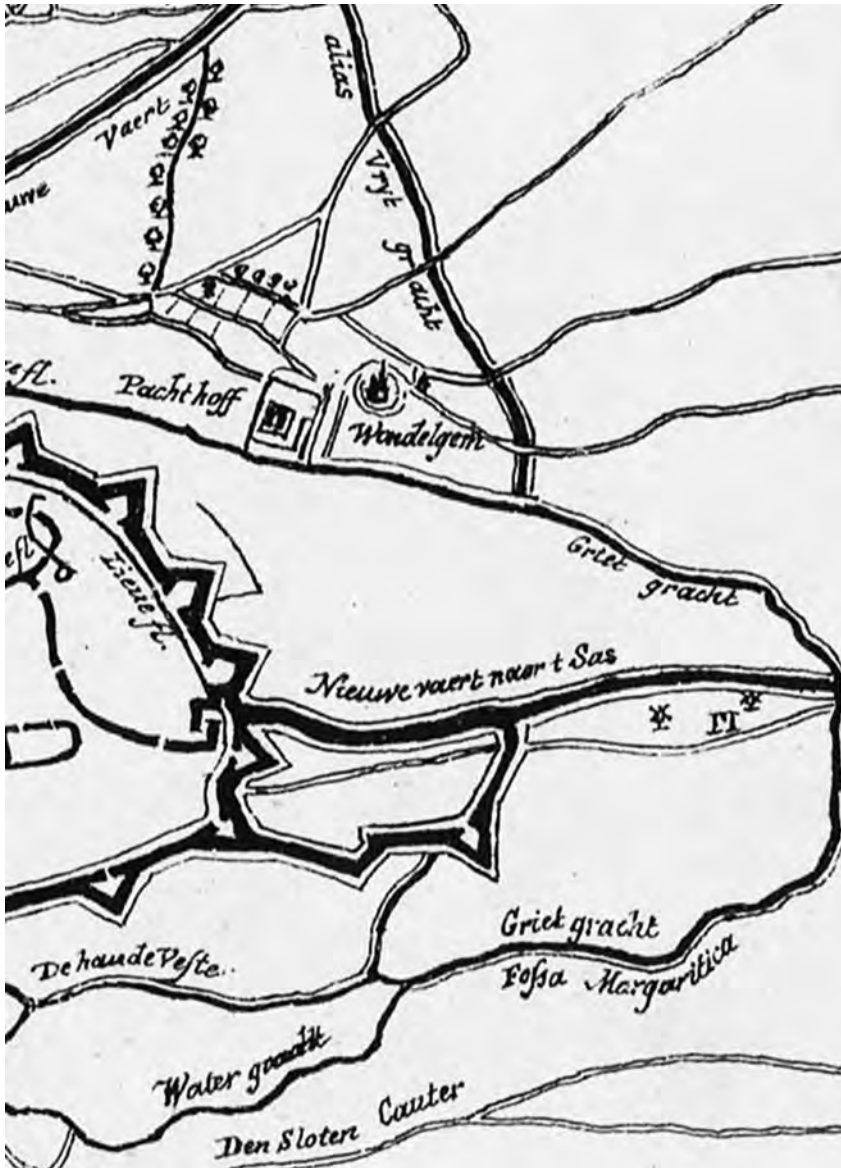
(Nederlands - Latijn, 1574), stelt het duidelijk: ‘Rijt: Canalis’.

Maar zoals het wel meer het geval is, de betekenis van het woord ging verloren, en voor wat de officiële Gentse Rijt betreft, gebeurde dat al heel lang geleden. Wellicht vooral omwille van het juridische belang van de Gentse ‘rijt’ wilde men duidelijkheid. Het waren waarschijnlijk geleerde lieden die er al in de 15de eeuw Rijtgracht van maakten. Deze benaming is dus een pleonasme (tweemaal dezelfde betekenis). En van lieverlede werd het Rietgracht: een volksetymologische vervorming van ‘rijt’. Dat is, zoals een definitie van ‘volksetymologie’ aangeeft, een wijziging van een onbegrepen (of niet meer begrepen) woord, gebaseerd op de klankverwantschap met een vertrouwde, bekende term. De varianten Vrijtgracht en Bevrijtgracht, meestal geschreven Vrytgracht of Bevrytgracht, zijn afgeleid van de betekenis van de gracht als grens van de Vrijheid van Gent (afb. 3).

Om dit toponymisch (plaatsnaamkundig) stukje tekst af te ronden nog dit. Eigenlijk zouden we in de toekomst graag - heel correct - alleen nog maar over de Rijt of desnoods Grensrijt moeten spreken en schrijven en die misleidende naam Rietgracht achter ons laten. Maar die naam zit er stevig ingebakken.

Van ‘Vrijheid’ naar commune of gemeente van Gent

Hiermee hopen we alvast de verwarring rond de naam met zijn vele varianten verholpen te hebben en daarnaast ook voldoende duidelijk gemaakt te hebben dat de ‘Vrijheid van Gent’ en zijn grenzen een heel belangrijk onderdeel vertegenwoordigt van onze stadsgeschiedenis. Niet enkel iets uit het verleden ... Toen het Franse bewind aan het einde van de achttiende eeuw de oude structuren met complexe heerlijkheden en ‘gerechten’ van de kaart veegde en de Gemeente Gent, la Commune de Gand, in het leven riep, werd de nieuwe creatie geografisch bijna volledig gebaseerd op de oude structuur (afb. 4). Naast enkele kleinere afwijkingen (5), werd toen echter één belangrijke uitzondering gemaakt: de gebieden binnen de Gentbrugse en Ledebergse Rietgracht, tussen de Boven- en de Nederschelde, werden opgenomen in twee toen eveneens nieuw gecreëerde gemeenten, die spoedig zouden uitgroeien tot dichtbebouwde voorsteden (6). Deze grens, die al sinds minstens de veertiende eeuw grotendeels ver buiten de versterkte stadswallen lag, bleef ongewijzigd tot in 1876. Toen luidde een eerste gebiedsuitbreiding een hele reeks wijzigingen in ten behoeve van de spoorweg- en haveninfrastructuur, vooral in het oosten en het noorden. Een reeks die pas zou eindigen met de gemeentefusies in 1977. Tot zover dit historisch en taalkundig verhaal. Maar daarmee zijn we er nog niet! De grens was niet echt één welbepaalde gracht, maar een aaneenschake-

Afb. 3. De drie verschillende schrijfwijzen voor Rietgracht op eenzelfde kaartdetail uit 1637 (herkomst: zie afb. 1) van het noorden van Gent. 'Grietgracht' midden boven was op die plek in werkelijkheid onderdeel van de Lieve. Onderdaan rechts was de 'haude' (oude) 'veste' de voortzetting van de Rietgracht op het huidige grondgebied Sint-Amandsberg. Bemerkt dat de in 16de eeuw verdwenen middeleeuwse kerk van Wondelgem, destijds bij het eindpunt van de huidige Maïssstraat, binnen het Gentse schependom lag. Onder de 'Nieuwe Vaert naar 't Sas' (van Gent): de versterkte Muide tussen de Binnenste en de Buitenste Muidepoort, met erbuiten, maar nog binnen de Rietgracht, een galgje en twee molens weergegeven tussen de vaert en de Meulesteedsesteenweg.

ling van natuurlijke en gegraven waterlopen rondom Gent. Deze vormen een complex geheel, met een reeks 'Rietgrachten' als belangrijkste, maar lang niet enige onderdeel. We nemen ons voor de grens nader te beschrijven in het tweede deel van deze kleine studie.

Noten

- 1 Een ammanie was het rechtsgebied van een amman (elders meier of schout), een notabele met politionele bevoegdheden.
- 2 Des Marez, G. (1898), *Etude de la propriété foncière dans les villes du moyen âge, spécialement en Flandre*, p. 198-203; Van Werveke, H. (1933), *Kritische studiën betreffende de oudste geschiedenis der stad Gent*, Brussel, p. 67-76; Idem (1937), La banlieue des villes Flamandes. In: *Etudes d'histoire dédiées à la mémoire d'Henri Pirenne*, Brussel, p. 399-401. Het feit dat sommige voorgeboden stipuleren dat ze ook gelden in de abdijdorpen, wijst er op dat de rechtsmacht van de Gentse schepenen daar niet altijd zonder meer aanvaard werd. Een willekeurig voorbeeld uit 1377: het verbod op stro als dakbedekking: 'Wij ghebidden, etc. dat niemen, wie hij es, binnen Ghend, no tsente Pieters, no tsente Baefs, no Overbrouc ...' (De Pauw, N., 1885, *De voorgeboden der Stad Gent*, Gent, p. 148).
- 3 Devriese, L. (2015), Slaapcomfort voor rijk en arm (Gent, 14de – 17de eeuw). In: Van Mensen en Dingen, jg. 13 nr. 4, p. 10 – 33.
- 4 Referenties voor wat de oudste naamvorm Rijt betreft: Gysseling, M., *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, 1954, p. 70; Verwijs, E., Verdam, J., *Middelnederlandsch Woordenboek*, deel VI, 1907, kolom 1404 (raadpleegbaar in de leeszaal van het Gentse stadsarchief en in verknipte vorm op het internet).
- 5 Afgezien van de Lieve-oevers, het Gents grondgebied tot in Damme, zijn minder belangrijke afwijkingen tussen de Vrijheid en de gemeente Gent gecreëerd in 1795. Ze zijn te vinden in het meandergebied rond Ottergem in het zuiden (door rechttrekkingen van de Bovenschelde), de Heirnis in het oosten (in 1752 gedeeltelijk opgenomen bij Gent als 'Binnenheirnis') en het kleine Meulestede tussen de Kabelsteeg en het kerkje (in de Franse tijd bij Gent gevoegd).
- 6 De excentrisch gelegen zone Gentbrugge - Ledeberg binnen de Rietgracht werd niet opgenomen bij Gent bij de creatie van la Commune de Gand in de Franse tijd, de basis van de gemeente Gent en postnummer 9000. Samen met gebieden er buiten tussen de Boven- en de Nederschelde gingen ze deel maken van twee onafhankelijke gemeenten, nu beiden met postnummer 9050.

BRUSSELSEPOORTSTRAAT NR. 142

Een huis in een straat met een rijke geschiedenis

Tineke De Smet

De aankoop in 2004 van een huis in de Brusselsepoortstraat vormde de aanleiding tot een zoektocht naar wat er achter de stenen verborgen zit. Hoe zag het er daar uit, een eeuw, meerdere eeuwen geleden? Op het eerste gezicht leek het niet evident zoiets te doen. De straat had op dat moment niet de allerbeste reputatie vanwege de onguere types die er huis hielden. Het aangekochte pand was gedurende tien jaar daarvoor gebruikt voor allerlei doeleinden, tot discotheek toe, waardoor bijna alle interieurelementen jammer genoeg verloren gingen. Enkel de gevel verraadde nog hoe mooi de woning ooit moest geweest zijn toen deze in 1876 nieuw gebouwd werd door landmeter Edmond Leyns in neoclassicistische stijl. Na een drie jaar durende totaalrenovatie kwam een woning tevoorschijn die de oorspronkelijke staat eer aan deed (afb. 1).

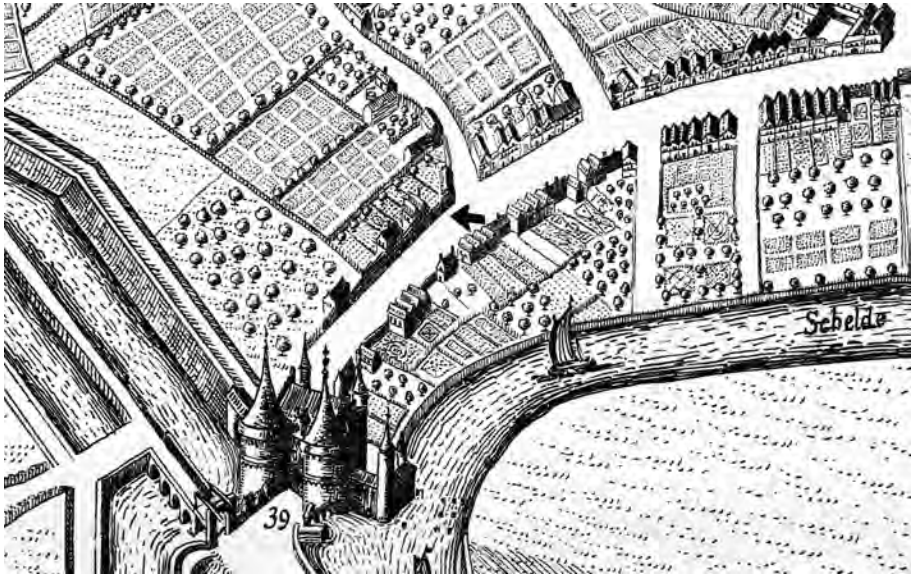

Afb. 1. Nummer 142 in de jaren 1970: het huis, onderdeel van het hoekgebouw aan de Kregelstraat doet dienst als winkel, na renovatie in 2007 als particuliere woning (eigen verz.).

Lang voor Leyns moet er reeds bebouwing in die buurt geweest zijn want op het welbekende panoramisch gezicht op Gent 1534 dat in het STAM (het Stadsmuseum Gent) te bewonderen is, zijn de (huidige) Brusselsepoortstraat en Kreveldstraat reeds weergegeven, omzoomd door bebouwing. De woning ligt ongeveer op de hoek van de Brusselsepoortstraat en de Kreveldstraat. Vandaar dat we de voorganger(s) van het huis bij benadering kunnen situeren op dit bijna vijf eeuwen oude schilderij. Ook op het plan Hondius van 1641 (afb. 2) en dat van Saurel van 1841 staan er woningen of daarop lijkende bouwwerken afgebeeld op die plek. Op het plan Gérard (1855-1857) is de Brusselsepoortstraat afgelijnd door aaneen gesloten kleine bouwperceeltjes (afb. 3). De Lange Crevelstraat (nu Kreveldstraat) is slechts aan één zijde bebouwd. Die huisjes grensden er aan een smal weggetje dat de Brusselse met de Sint-Lievenspoortstraat verbond.

Op een plan uit 1878 (Gevaert en Van Impe) staan er geen huizen meer weergegeven op het perceel. De hele zone tussen de Kreveldstraat en de poort is kaalgeschoren (afb. 4). Dit was een gevolg van het rechte trekken van de Brusselsepoortstraat en de daarmee gepaard gaande afbraak in de jaren 1873-1874. De als hinderlijk ervaren S bocht werd weggewerkt. De straat zou voortaan recht naar een nieuwe brug toelopen. Dat was de recent gerenoveerde Keizerbrug met de Brusselsepoortsluis. Die werken werden nodig geacht om de voor ons, anno 2016, onvoorstelbare wegverbinding Brussel-Oostende te realiseren, dwars door de oude stad. Het is om die reden dat in dezelfde jaren de Sint-Joriskapel in de Lange Violettestraat en het Klein Vleeshuis aan de (huidige) Vogelmarkt afgebroken werden, de Zonnestraat aangelegd en talrijke eeuwenoude huizen afgebroken. Het oude bochtige wegtracé van de Brusselsepoortstraat is nog herkenbaar in de straatverbreding aan het uiteinde bij het viaduct en de Koning Willembrug die toegang geeft tot de Visserij. Dat is aan de linkerzijde als je vanuit het centrum komt.

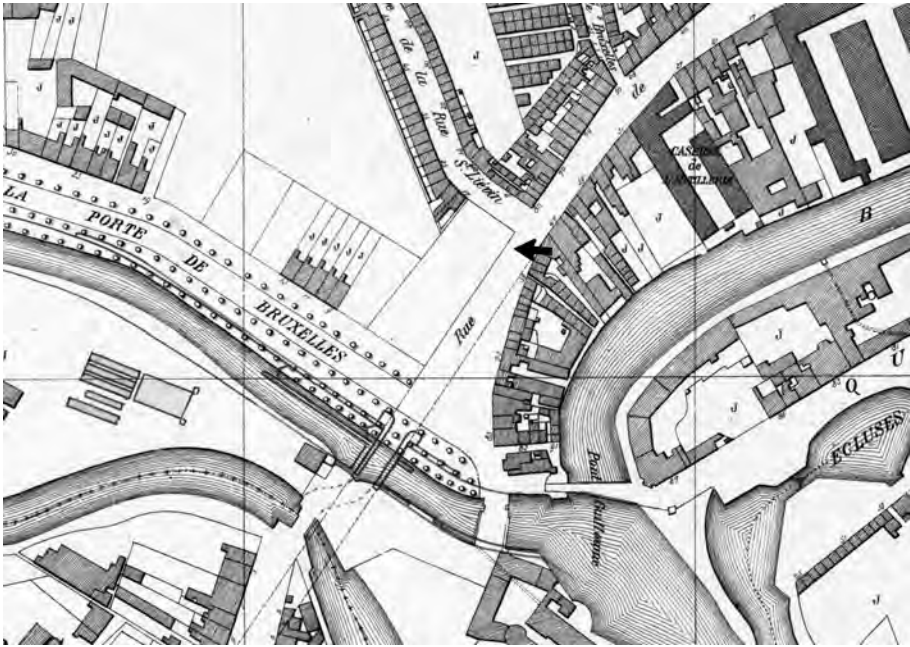
In 1879 werd de nieuwe woning opgetrokken in de toen overheersende neo-classicistische stijl. Verder kon ik niks over de geschiedenis van de woning achterhalen. Dat zelfs de bouwaanvraag niet bewaard bleef, is beslist abnormaal. De bouwheer landmeter Edmond Leyns werkte voor de Stad en was zeer nauw betrokken bij de heraanleg van de zone. Hij speelde een belangrijke rol in de onteigening van het af te breken bouwblok. Misschien gebeurde de aanvraag door de eigenaar van het hoekhuis waarmee het één geheel vormt? Het huis geeft zijn geheimen moeilijk prijs.

Afb. 2. Plan Hondius van 1641

Afb. 3. Plan Gérard (1855-1857)

Afb. 4. plan Gevaert en Van Impe 1878

Geschiedenis van straat en wijk

Wat echter wel te achterhalen valt is de geschiedenis van de straat en de wijk. De naam Brusselsepoortstraat is uiteraard afgeleid van de Brusselsepoort, een relatief recente benaming. De oudste naam is 'Sente Claren poorte' en verwijst naar het klooster van de Rijke Klaren buiten de poort gelegen in Gentbrugge. De poort verschafte immers toegang tot dit klooster dat in 1286 gebouwd werd. Nadien kwam de benaming Keizerpoort in zwang, Deze wordt vermeld vanaf 1381. De poort is immers gelegen op de weg naar het Keizerrijk. Met het Keizerrijk wordt het Duitse Keizerrijk bedoeld, waartoe de stadspoort in de late middeleeuwen toegang gaf. De bewering dat deze poort vernoemd is naar Keizer Karel V (1500-1555) is dus fout.

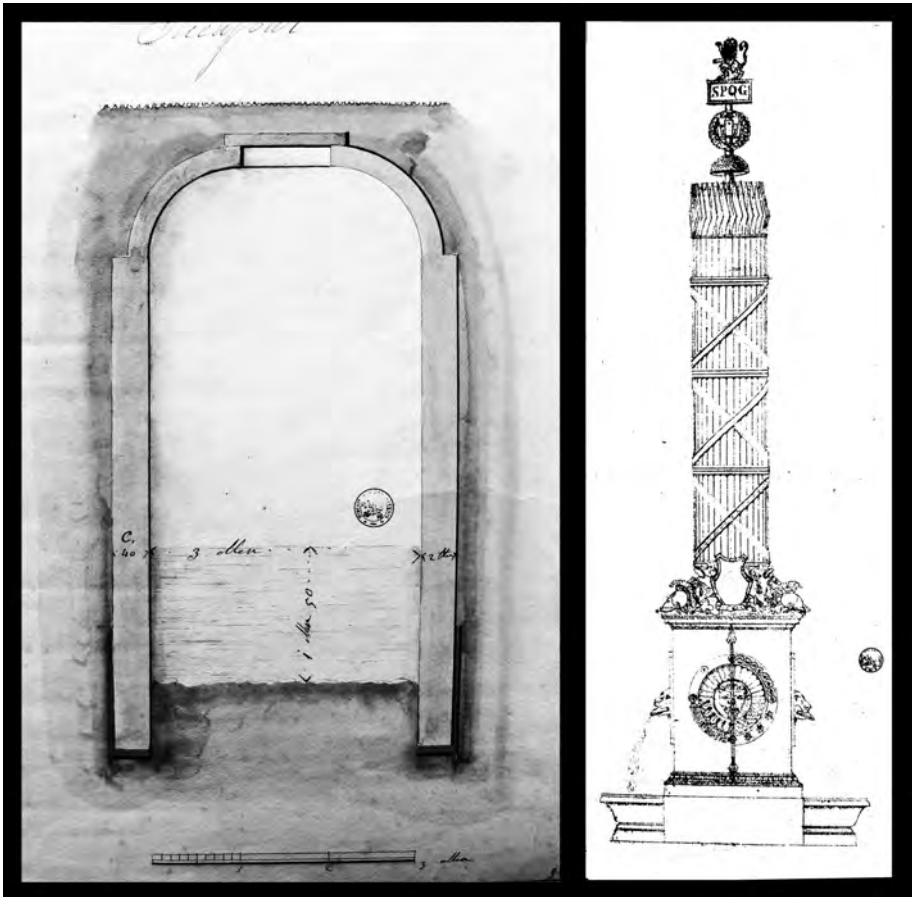
De poorten maakten deel uit van de ruimste omwalling van Gent. Nadat in de 13de en 14de eeuw de bewoning sterk uitbreidde, werden meerdere opeenvolgende versterkte poorten gebouwd. De oudst bekende is de Braempoort (Brabantpoort) bij het François Laurentplein op de weg naar Brabant. De Hooi- of

de Steenpoort bij de Brabantdam ter hoogte van de Sint-Christoffelkapel (nu protestantse tempel) werd gebouwd toen de Brabantwijk of het zogenaamde Overschelde bij Gent gevoegd werd. De Vijfwindgatenpoort en walmuur aan het Klein Scheldeken kwam er bij door de toevoeging van de Hooie. Na een nieuwe uitbreiding met het Zand (tussen 1378 en 1384) en de heerlijkheid van Raveschoot werden de Keizerpoort en de Sint-Lievenspoort opgetrokken. Rond het Zand werd de Keizervest gegraven, als bijkomende verdediging. Onder keizer Jozef II werden de vestigingen geleidelijk ontmanteld en de poorten verdwenen. Sommige poorten, zo ook de Keizerpoort, werden onder Frans bewind nog vervangen door ijzeren hekkens en fungeerden als tolpoort. Het was een belangrijke toegangspoort tot de stad en vele intredes van prominente personen in de stad gebeurden dan ook via die poort. In 1527 bekam Pieter De Keyser, één van de oudste drukkers/boekbinders van Gent, de toelating om een deel van het gebouw te gebruiken en een watermolen te bouwen voor het vervaardigen van papier. Het was trouwens de gewoonte om een deel van de stadspoorten te laten bewonen. In 1538 werd de poort herbouwd en in 1578-1584 versterkt met een bolwerk (nu gedeeltelijk Keizerpark). Daarop volgden meerdere herstellingen en verbouwingen tot de poort rond 1790 afgebroken werd. In 1806 kwam er een ijzeren hekken aan de toegang tot de stad. Dat verdween in 1860 bij het afschaffen van het octrooirecht. Dat was een stedelijke belasting voor de in- en uitvoer van goederen.

De Brusselsepoortstraat maakt deel uit van de wijk 't Zand. Dit is de wijk tussen de Vijfwindgatenpoort, Brusselsepoort en Sint-Lievenspoort. De benaming duidt op een rivierduinrug. Deze werd volledig omsloten door het water van de 'Oude Schelde' (een verdwenen loop van de Opperschelde) en de nog bestaande Nederschelde.

Het Pesthuis van Sint-Macharius in de Brusselsepoortstraat, waar besmettelijke zieken werden verzorgd (vooral pestlijders), werd gesticht in 1582. In 1754, toen de pest al een tijd was uitgeroeid, volgde een herinrichting en uitbreiding tot ruiterskazerne. De bepleisterde gevel langs de Brusselsepoortstraat dateert van 1835, toen de inrichting tot artilleriekazerne werd verbouwd. In de jaren negentig van vorige eeuw kwam er de Hollainhof, een 'woonkazerne'.

Een waterstraatje dat van 't Zand naar de Nederschelde leidde, werd bij de bouw van de artilleriekazerne afgeschaft en ingenomen. Daarom werd een nieuwe openbare pomp opgericht, versierd met attributen ontleend aan de vlakbij gelegen militaire instelling. Die pomp werd uitgevoerd door beeldhouwer Parmentier (afb. 5). Het ontwerp was van de hand van Louis Roelandt.

Afb. 5. Plan waterput en ornamentale pomp (SAG, atlas Goetghebuer)

De onmiddellijke omgeving van de Vijfwindgaten en de Visserij was één van de eerste geïndustrialiseerde kernen van Gent in de 18de eeuw. In de tweede helft van die eeuw vestigden er zich verscheidene sterk water en lucht vervuilende bedrijven: zout- en zeepziederijen, brouwerijen en kleurstofraffinaderijen.

De Sint-Lievenspoortstraat en de omliggende straten kenden gedurende de eerste helft van de 19de eeuw een ongemeen grote bouwactiviteit. Die strekte met beluikjes uit tot tegen de loop van de gedempte Oude Schelde (gedeelte van de Hubert Frère-Orbanlaan). Het grote aantal beluiken dat hier uit de grond werd gestampt, illustreert de woekerwinsten die huisjesmelkers uit die

vorm van ‘stadsinbreiding’ konden halen. De meeste dateren uit de jaren 1830-1860, maar sommige van de nog bestaande beluikencomplexen zagen al in het begin van de negentiende eeuw het licht. De meeste waren steegbeluiken met uiterst smalle toegangen. Vanaf de jaren 1835-1840 werden in de Lange (nu gewoon Krevelstraat) en Korte Krevelsteeg (nu Ommegangstraat) meerdere beluiken, met in totaal een 150 tal huisjes, opgetrokken. Dit gebeurde tussen de bestaande 16de- en 17de-eeuwse behuizing voor de kleine man. De meeste bewoners van deze beluiken werkten in de textielindustrie, de meerderheid bij de NV Lousbergs.

Mede daardoor stond de wijk bekend als één van de ongezondste. De huizen waren zeer dicht opeen gepakt en de wijk was grotendeels omringd door water, gevangen tussen twee niet door de scheepvaart gebruikte Schelde armen, die niet meer waren dan open riolen. Epidemieën sloegen hier dan ook extra hard toe. Bij de eerste cholera uitbraak in 1832 waren hier zoveel zieken dat een tijdelijk ziekenhuis moest worden geopend. In 1854 was er 1 dodelijk slachtoffer op 4 in deze wijk, in 1859 werd die verhouding zelfs 1 op 3. Bij de grootste uitbraak in 1866 vielen hier 592 doden, waarvan maar liefst 84 in de wijk van de Sint-Lievenspoort en omgeving.

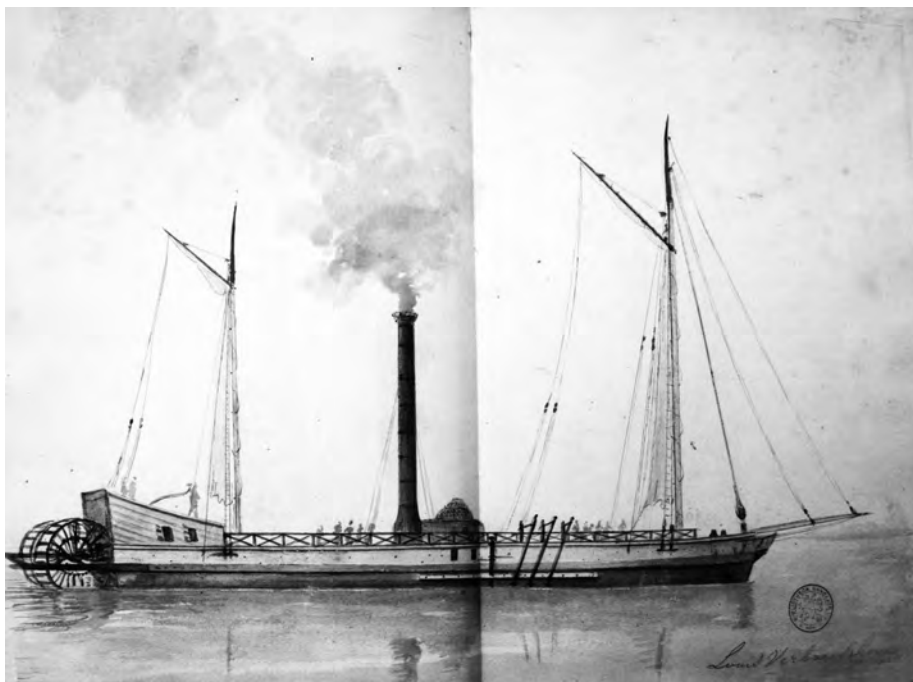
Onder invloed van het werk van sociaal bewogen prominenten, zoals Dr. Mareska, begint het stadsbestuur aarzelend over te gaan tot sanering van de

Afb. 6. Hooietoren in het Klein Begijnhof (privé verz.)

dichtgebouwde wijken. Er worden nieuwe straten getrokken: in 1837 de Sint-Lievensdoorgang en in 1844 de Vijf windgatenstraat. In 1860 wordt de Hubert Frère-Orbanlaan getrokken, in 1890 de Hendrik Waelpstraat en de Karel Antheunisstraat en tot slot in 1936 de Clarissenstraat. De aanleg van de nieuwe straten ging telkens gepaard met het aanbrengen van de levensnoodzakelijke rioleringen. De Oude Schelde en de Kleine Opper Schelde (een verbinding tussen de Oude-Schelde en de Nederschelde bij de Vijfwindgaten) worden over een periode van nagenoeg een volle eeuw geheel gedempt. De Vijfwindgatenbrug wordt gesloopt (1939), evenals een gedeelte van de vestingmuur en -torens. Alleen enige delen van de walmuur en de voor Gent unieke hoektoren (Hooietoren) bleven behouden als zuidgrens van het Klein Begijnhof (afb. 6).

Aan het andere uiteinde van de wijk bij de Keizerpoort werd de ijzeren Koning Willembrug in 1820 gebouwd ter vervanging van een veer dat vroeger de Keizerspoort met de Visserij verbond. De brug werd later vernieuwd en verlegd, en is nu te vinden naast de betonnen fly-over tussen het eindpunt van de Brusselsepoortstraat en de Visserij. De brug vormde ook de verbinding tussen

Afb. 7. Stoomboot op de beurdienst Gent - Antwerpen (UGent Bib. Vliegende Bladen, H. Callion)

de Keizerpoort en de aanlegplaats voor de stoomboot naar Antwerpen (afb. 7). De maatschappij Mercurius verzorgde vanaf 1827 een lijndienst. De eerste stoomboot, De Hoop, kwam hier in maart 1824 aanmeren. Tussen Gent en Antwerpen werd vanaf 1835 een regelmatige beurdienst georganiseerd door twee stoomschepen, de Phénix en de Hirondelle.

In 1874 dacht men in Gent de mobiliteitsproblemen te kunnen oplossen met de aanleg van een paardentramnet. Daarvan werd in 1875 een nieuwe lijn geopend van op het Sint Annaplein, die liep doorheen de Lange Violettestraat en de Brusselsepoortstraat tot de Brusselsepoort. De paardentram voldeed amper en na een poging met accumulatorentrams, besloot men in 1903 deze door trolleyrijtuigjes te vervangen. Nu hoopt men dat de nieuwe Keizerbrug (2016) enig soelaas zal brengen voor de nog steeds prangende mobiliteitsproblemen. En zo blijft de wijk 't Zand levendig in alle opzichten. Er wordt nog steeds gebouwd, verbouwd en gezocht naar manieren om de drukke as van de Brusselsesteenweg tot Gent centrum vlot bereikbaar te maken en te houden. Met wisselend succes.

Bronnen en literatuur

De zoektocht naar de geschiedenis van het huis verliep niet vlot. Door het kadaster in Gent werden slechts enkele schaarse documenten verstrekt. Met deze documenten trok ik naar het Stadsarchief in De Zwarte Doos. Het resultaat van de zoektocht was bedroevend: slechts één bouwaanvraag met plan voor een verbouwing in 1913. Ik besloot de geschiedenis van het huis dan ook te kaderen in een breder geheel. De wijk heeft immers een rijke geschiedenis, waar zeer veel over te vinden is. Mijn dank bij dit bronnenonderzoek gaat naar Adrien Brysse, die mij hielp door zijn materiaal verzameld voor de tentoonstelling over de wijk ingericht door de buurtgroep 'Tweespoorten' ter beschikking te stellen. Deze tentoonstelling had plaats in augustus 2011 in het Liberaal Archief.

De bronnen gebruikt voor de tentoonstelling werden gecontroleerd en aangevuld tijdens de zoektocht die ging van het kadasterarchief naar het Stadsarchief Gent, de provinciale bibliotheek en de universiteitsbibliotheek Gent aan de Rozier. Informatie op het internet werd kritisch geëvalueerd en gebruikt.

Belangrijkste literatuur en bronnen:

1. Kadaster Gent.
2. Stadsplan Hondius (1641).

3. <http://www.sint-pietersdorp.be/ppts/gent%2014c.pdf>
4. Archeoweb.gent.be –thema stadsomwallingen.
5. Deseyn, G. (2001), *Gids voor Oud Gent*, derde druk, Tielt.
6. Gysseling, M. (1954), *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen.
7. Claeys, P. (1886), Les anciennes fortifications de la ville de Gand. La porte de l'empereur. In: *Messenger Sciences historiques*.
8. Jonglas, P. (1834), *Aardrijks-geschiedkundige beschrijving der stad Gend, voor de jeugd met eene kaart*, zesde les.
9. Devriese, L. (2006 en 2007). Stadsverdediging aan de Keizerbrug en de Sint-Lievenspoort. Een vergeten relict van het gebastioneerde Gent. In: *GOV - Heraut*, jg. 41 nr. 4 (deel 1) en jg. 42 nr. 1 (deel 2).
10. Devriese, L., Brysse, A., Gelaude, F. (2015), Wie kent de Koning Willemsbrug? In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 44, nr. 4-5, p. 311-319.
11. De Keukeleire, E. (2007), *135 jaar Openbaar Vervoer in Gent. Deel 7. Gent Zuid*.
12. Stadsarchief Gent, bouwaanvragen reeks G nr. 1733 en 1734: bundels documenten en plannen voor de onteigening, afbraak en rooilijnverlegging tussen de Krevelstraat (toen Korte Krevelstraat) en de Keizersvest.

Naast de hierboven vermelde, ook gegevens in Baillieul, B. en Van Doorne, G. (1994), *Wandelen door de Sint-Annaparochie*, Gent; Balthazar, H. e.a., (1978), *Onderzoek naar de Gentse beluiken*, WIARUG; Binst, S. en Verschaffel, M. (1987), Gent Zuid, een stationswijk, in *Monumenten en Landschappen*, juli-augnummer, p. 22-41; Capiteyn, A. e.a. (1983) *Gentse torens achter rook van schoorstenen. Gent in de periode 1860-1895*; Celis G. (1920), *Beschrijving van Gent*; Claeys, P., Heins, A. (1904), *Gand sous le gouvernement Néerlandais (1815-1830)*; De Gentenaar magazine, 26/6/1998 p.15 en 8-9; De Pauw, N. en Vuylsteke, J. (1874), *De Rekeningen der Stad Gent. Tijdvak van Jacob van Artevelde 1336-1349*; De Potter, F. (zonder jaartal), *Gent van den oudsten tijd tot heden*; Decavele, J. e.a. (1980), *Een vreemde eend in de Belgische bijt, Gent in de periode 1830-1860*; Deseyn, G. (1983), *De Gentse beluiken*, Viat uitgave; Fris, V. (1922), *De historische persoonsnamen der straten van Gent*, p.155 en 163; *Gemeentebleden - Bulletin Communal* met raadsverslagen en *Memorial de la ville de Gand* waarin aflijningsplannen van straten. In Documentatiecentrum DSMG Sint-Amandsberg; Van Doorne, G. (1995), *Gent Schoon geprent*, 1995, p. 160-161; Haerens K. (1982), *Oude straatnamen van Gent* (1982), p. 58 en 87; Steyaert J.J. (1857), *Volledige beschrijving van Gent*; Vander Straeten M. (1973), De Schelde, wandeling 16/7/1973 Langs de Gentse waterwegen. In *GOV - Heraut*; Vermeesch, K. (1990), Wandeling door de Sint-Lievenspoortstraat, over de Schelde en langs de Franse Vaart. In: *GOV - Heraut*; Stads wijken en beluiken, een reeks wandelvoordrachten-Gentse Feesten 1990. In: *GOV - Heraut*, p. 109-128 (met kleine bibliografie, zie ook *GOV - Heraut*, 1991 nr. 2, bijlage 109-128); *WIARUG-Berichten*, maart 1977. In *Ghendtsche Tydinghen* over de wijk Het Zand: 1974/1/p. 26-27; 1975/1/p.15-26; 1977/1/p. 34-36; 1979/1/p. 13 en 6/p. 292-293,306; 1980/5/p. 244 en 256; 1983/4/p. 197, 251-261 en 6/p. 295, 304-307; 1985/6/313-330; 1986/4/182-186; 987/4/210-212; 1988/4/183-185,187, 279-281,6/p. 358-359; 1998/6/p. 346-347; 1999/4/p. 220, 224-227 en 5/p. 244 en 261 en in 6/p. 321-322; 2003/6/p. 397; 2004 p. 259-260; 2005/3/p. 183. Met in het bijzonder: Van Wesemael, M., 'Neen, de Oude Schelde is niet altijd oud geweest' In: *GT* 1983/4/p. 186-214 en 1983/6/p 337-338 en 341-342.

Minder bekende locaties in Gent

'T GANGSKEN en de eerste Gentse theaterzalen

Daniël Van Ryssel

Het 'Drooch Collegiken ofte Gancxen' was een bij- of achtergebouw van het huis van Lucas van Brantegem, de grote 'herberg' Hof van Herzele, gelegen op het huidige Sint-Baafspein. Het kon bereikt worden via een smalle gang of straatje dat wel eens 'den ganck van tRoosencransken' werd geheten en in de Mageleinstraat uitgeeft, nagenoeg recht tegenover de Bennesteeg, vandaar de naam. Daar was ook een café die 't Gangsken heette.

In het gebouw, 't Gangsken, een schouwburg, ongeveer tien meter breed, werden vanaf 1666, misschien zelfs eerder, voorstellingen gegeven door Franse gezelschappen. In de *Gendtsche Posttjdinghe* van 1686 verscheen de volgende aankondiging van een voorstelling gegeven door 'Den bloyenden Lauwrier': 'Alle hoe wel het eenen Pattacon verheyst, om gezien te zijn, vragen niet meer dan eenen schellinck inden Back, 4 stuyvers op de logien, 2 stuyvers om te staen.' Met 'den Back' werden zitplaatsen op de begane grond bedoeld, omheind met een houten afsluiting; de staanplaatsen zouden zich daarachter hebben bevonden. Het is niet helemaal duidelijk wat werd bedoeld met de plaatsen 'op de logien'. De prijsverschillen waren aanzienlijk: een patakon (patagon) vertegenwoordigde 96 groten Vlaams (de rekeneenheid), een schelling hield er 12 in en een stuiver was twee groten waard. Een metselaarsdiender streek in die tijd ongeveer 30 groten aan dagloon op.

In 1717-1718 werd de toneelzaal het Gangsken gerenoveerd. Aanleiding daartoe was de brand die op 16 december 1715 de Sint-Sebastiaansschouwburg, gelegen op de Kouter, in de as legde. Deze schouwburg, die uit 1698 dateerde, werd volledig verwoest en het duurde tot 1737 vooraleer de schuttersgilde Sint-Sebastiaan een nieuwe schouwburg bouwde. Het Gangsken was tussen 1716 en 1737 dan ook de enige schouwburg in Gent waar Vlaamse en vreemde opera- en toneelgezelschappen hun opvoeringen konden geven. In de *Gendtsche Posttjdinghe* van 13 januari 1716 verscheen het bericht: 'Men laet

een ieghelijck (iedereen) weten dat men van meyninghe is de oude Comediant Camer in de Magdelijnstrate ghe-naemt het Gancxken, soodanigh in staet te stellen dat alle eerlijcke en treffelijcke Persoonen aldaer met ghenoeghen sul-len gheplaceert worden, en alle eerlijcke Comedianten hunne vertooninghen en Comedien naer wensch sullen connen effectueren.'

Na de restauratie beschikte 't Gangsken over balkons, loges en een galerij. Er waren zelfs plaatsen voorzien op de scène zelf. Lucas van Brantegem kwam tussen in de kosten, niet met commerciële bedoelingen, maar uit liefde voor de toneelspeelkunst. Als eigenaar van het gebouw ontving hij 16 procent van de inkomsten. Dezelfde van Brantegem schonk bovendien belangrijke sommen aan rederijkerskamer De Fonteine. Hij werd lid van die kamer in 1719. De Fonteine beschikte over een eigen kapel in de Sint-Niklaaskerk. In het begin van de 18de eeuw had ze haar lokaal in 'Het Wapen van Spanje' in de Hoogpoort, maar vanaf 1716 hield ze haar toneelvoorstellingen en vanaf 1717 ook haar vergaderingen en dichtwedstrijden in 't Gangsken. De vergaderingen en voorstellingen hadden gewoonlijk op zondagnamiddag plaats en begonnen om 15 u. Het eerste stuk dat er door De Fonteine werd opgevoerd, was 'Ter-sides' van Cornelis De Bie. De Fonteine verbond er zich toe de goede orde te zullen onderhouden en van elke keer een patakon te schenken aan de Stede-lijke Armenkamer ten behoeve van de armen van de stad.

In het jaar 1736 bouwde de Sint-Sebastiaansgilde een nieuwe schouwburg op haar terrein aan de Kouter, waar het oude theater had gestaan. Bovendien bekwam Sint-Sebastiaan van de schepenen van de Keure een belangrijk voorrecht. Het werd verboden voorstellingen of publieke bals te organiseren in een ander gebouw dan in hun nieuwe schouwburg op de Kouter, tenzij met hun toestemming. Dit monopolie betekende de doodsteek voor het Gangsken. Het gebouw werd in 1749 te koop gesteld. In de Gazette van Gent werd het aangeduid als het 'Gancxken', huis in (of met toegang in) de 'Majoleinstraat'. Enige tijd is het in huur gehouden door de Gentse wijnhandelaars, later werd het een herberg. De Fonteine zou op het einde van de 18de eeuw een nieuwe toneelzaal op de Houtlei inrichten: de Parnassus.

Een vraag van de redactie: waar precies?

In de 19de eeuw werd het gebouw van 't Gangsken gesloopt. Op diezelfde plek of daar ergens, is er nu een aangenaam binnenpleintje met een terras van het restaurant Hof van Herzele, dat vanuit de Mageleinstraat, Lange en Korte Kruisstraat en het Sint-Baafsplein kan bereikt worden. Ondanks herhaalde

pogingen slaagden we er niet in het theatertje precies te lokaliseren. Kunnen onze lezers helpen?

Literatuur en bronnen

Resolutieboeken van De Fonteine 1700-1796.

Ph. Blommaert, Ph. (1847), *Geschiedenis der Rhetorijkkamer: De Fonteine*. Gent.

De Potter, F. (1888), *Gent van den oudsten tijd tot heden*, deel vijf, p. 129-133.

Claeys, P. (1892), *Histoire du Théâtre à Gand*. 3 delen, 1892.

Van Besien, F. (2005), De Fonteine in de eerste helft van de achttiende eeuw. In: *De Fonteine, Jaarboek*.

Souffreau, J.L. (s.d.) 3500 huisnamen te Gent en elders vermeld in de *Gazette van Gendt 1749-1800*. Aankondiging op 18 september 1749.

Afb. 1 en 2. Was dit de toegang in de Mageleinstraat? (eigen verz. foto 2015). Het theatertje bij de afbraak (foto uit 1892, Stadsarchief Gent, collectie SCMS nr. 3825).

DE GENTSE ZOMERJAARMARKT VAN SINT-PIETERS, VOORGANGER VAN DE GENTSE FEESTEN

Adrien Brysse, Luc Devriese

Bij de oprichting van de Gentse Gemeentefeesten, die de Gentse Feesten tout court zouden worden, werd er geen gewag van gemaakt. Maar het kan geen toeval zijn dat de Sint-Pietersjaarmarkt, het belangrijkste feestelijke en commerciële Gentse zomerevenement, toen op sterven na dood was.

Sint-Pietersjaarmarkt, ‘Kloostermarkt’, ‘Potjesmarkt’ of ‘Dievenmarkt’

In zijn bloeitijd die tot in de jaren 1830 duurde, kreeg dat feest tal van namen toebedeeld: Gentse zomerfoor of foire du mois d’août, Kloostermarkt, Sint-Pietersfoor, of naar het blijkbaar meest verkochte product: de Potjesmarkt. Een wel heel merkwaardige benaming is ongetwijfeld Dievenmarkt. Dit zou verwijzen naar de bescherming die dieven en bankrouwe figuren konden krijgen voor de verkoop van hun waren binnen een kloosteromheining (1). De meest populaire naam in de laatste eeuw van zijn bestaan was Bijlokefoor, naar de hieronder beschreven latere locatie.

Kermessen te Sente Pieters

De vroegste vermelding als *kermessen te Sente Pieters* zou dateren uit 1365-1366 (2). De vermoedelijk belangrijkste kerkwijding gaat verder in de tijd terug: 30 juni 1216 (3). Dat is op het meest gevierde feest van Sint-Pieter, dat eigenlijk dat van Sint-Petrus (Pieter) en Sint-Paulus is. In de oudst bekende vermeldingen wordt het feest echter in augustus gesitueerd. Op 1 augustus vierde men het feest van ‘Sint-Pieters Banden’ (feest van de bevrijding van Sint-Pieter). Nog andere bronnen gewagen van sinds de zestiende eeuw van 22 juli, de feestdag van Maria Magdalena, of de dag er na (4). De situatie is onduidelijk. Voorlopig houden we het er bij dat dit evenement vanaf het begin ergens in volle zomer doorging. Het was de zomerfoor op Sint-Pieters, bij uitbreiding de zomerfoor van Gent. Hoewel geschreven bronnen voor de eerste eeuwen ontbreken of toch niet gekend zijn, mogen we aannemen dat dit gepaard ging met een feestelijke, jaarlijks rond die tijd te houden herdenking,

een feestmarkt of foor. Het werd mettertijd de drukst bezochte Gentse jaarmarkt.

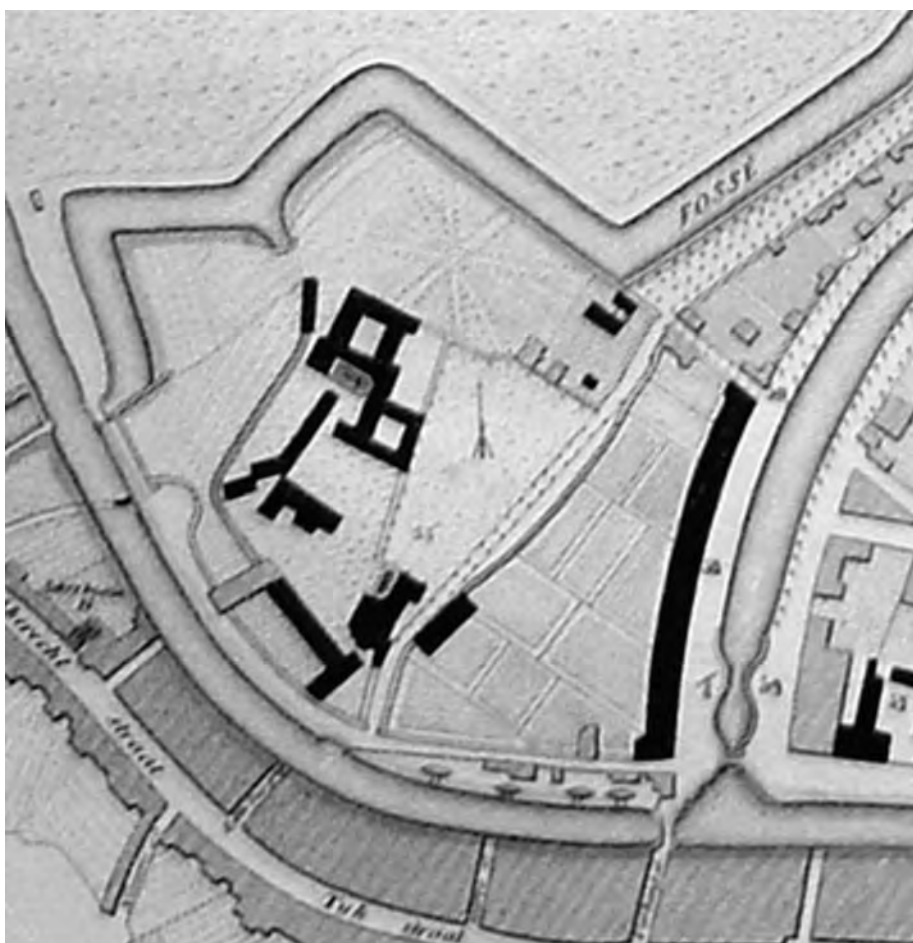
De zomermarkt werd in de eerste eeuwen van zijn bestaan gehouden op het kerkhof van de parochiekerk O.-L.-Vrouw van Sint-Pieters (afb. 1). Dat zou niet mogen verbazen. In die tijd vormden de hoven rond het kerkgebouw vrije ruimten, meestal beboomd en omringd door een muur. Stenen grafmonumenten waren enkel binnen in de kerken te vinden. Deze open plaatsen werden niet enkel als begraafplaats voor overwegend armelui gebruikt, maar ook voor van alles en nog wat, onder andere voor feestelijke activiteiten die we niet direct associëren met de ingetogen sfeer van begraafplaatsen. Zo ook voor de grote Gentse zomerjaarmarkt.

Afb. 1. Detail uit het schilderij van David Teniers de Jonge (privébezit) met de Kloostermarkt, de Gentse zomerfoor of Potjesmarkt in de jaren 1600 op het kerkhof van de Onze Lieve Vrouw Sint-Pieterskerk (nu Sint-Pietersplein).

Naar de Bijloke: de ‘Bijlokefoor’

Misschien bezorgde de jaarmarkt overlast voor de monniken en was dat de reden waarom de zomerfoor in 1702 door tussenkomst van de abt van de Sint Pietersabdij naar de Bijloke overgebracht werd. Vanaf dan ging de markt door op en nabij een open ruimte die het Bijlokeplein genoemd werd (afb. 2). Voor de periode 1797 tot 1847 zijn daarvoor in het OCMW archief lastenboeken en brieven bewaard betreffende de *verpachtinge der plaetsen tot het stellen der kraemen voor de zomerfoire op het pleyn van het hospice de Bijloke...* (5).

Afb. 2. De Bijloke met het Bijlokeveld, waar vanaf het einde van de jaren 1700, de Gentse zomerjaarmarkt of Potjesmarkt, toen Bijlokefoor, een voorloper van de Gentse Feesten gehouden werd (detail uit het stadsplan van Roothaese, 1829).

De markt ging toen door aan beide zijden van de ‘Hoveniersdreef’ tussen het ‘Bijlokeplein’ en de kleine poort aan het ‘Bijlokestraatje’, dit omdat het Bijlokeplein zelf aan de schuttersgilden Sint Joris en Sint Sebastiaan voor gaaschietingen was verpacht. In het tweede kwart van de 19de eeuw kende deze potjes- of aardewerkmarkt op die manier een snel groeiend, maar kortstondig succes. Er kwam een toenemend aantal kermisattracties bij, die enigszins buiten de eigenlijke markt gehouden werden: zo lezen we in een Staet van de verpachting der plaetsen dat er ... *buyten de foire* ... (er plaats was voor een) *kraem voor pijlken en bogentjens, dobbeltaefel, horloge mecanique, wafelkraam, marionnettespel Coppenik en Vandevenne, optique, lijnwaede tente met levende vogelkens*.

Prosper Claeys (1834-1910), kenner bij uitstek van het vroegere Gentse theaterleven en aanverwante toestanden, situeert de opkomst van dergelijke typische kermisattracties bij ons in de Franse tijd. Hij citeert een aankondiging in de Gazette van Gend op 17 maart 1800 tijdens de halfvastenfoor van een ‘spektakel van fantasmagorie en fysieke en mekanieke meesterwerken’ (6). Talrijke afbeeldingen van kermissen in Vlaanderen en Brabant tonen aan dat de niet zo goed toegeruste voorgangers daarvan wel al veel vroeger op diverse kermissen aan de kost kwamen. Zo ook op de Potjesmarkt in het parochiekerkhof van O. L. Vrouw Sint-Pieters, zoals voorgesteld door David Teniers de Jongere (1610-1690), een schilderij uit het midden van de zeventiende eeuw dat niet enkel mooi, maar ook documentair heel interessant is (zie afb. 1).

Op het Koophandelsplein en omgeving

In 1821 breidde de zomerfoor uit naar het Recollettenplein dat vanaf die tijd Koophandelsplein genoemd werd (afb. 3). Vandaar dus die eigenaardige naam voor die plek! Daar was in de Franse Tijd het oude Franciscanenklooster afgebroken tot tegen de Ketelvest. Voor de jaarmarkt waren op die plek alles samen honderden kavels voorzien voor wat het belangrijkste bleef: de stalletjes van handelaars van binnen en buiten Gent. Er werden tot 500 standplaatsen verhuurd (afb. 3).

Maar het succes van de Bijlokefoor, zoals het evenement nog steeds genoemd werd, bleef niet duren. De stad had andere plannen met het Koophandelsplein. In 1836 moest men uitwijken naar de Oude Houtlei tussen de watertrap van de Zandpoort en Posteernepoort, goed voor 69 standplaatsen. Het jaar daarop werd de Bijlokefoor gehouden op de Lindenlei (7). Er kwamen klachtenbrie-

ven van standhouders binnen die vonden dat deze locatie te ver van het centrum en de herbergen lag. De eigenlijke reden was dat de belangstelling voor de Bijlokefoor aan het tanen was. Met slechts 36 plaatsen was 1847 het laatste jaar waarop de aloude Bijlokefoor nog eens werd ingericht. Het Koophandelsplein dat nog maar enkele decennia voor de handel functioneer-

86	95	94	93	92	91	90	89	88
147	148	149	150	151	152	153	154	155
163	162	161	160	159	158	157	156	
216	217	218	219	220	221	222	223	
231	230	229	228	227	226	225	224	
284	285	286	287	288	289	290	291	
298	297	296	295	294	293	292		
353	354	355	356	357	358	359		
7	6	5	4	3	2	1		

Afb. 3. Detail van een plan (ongedateerd, periode 1821 – 1835) met enkele van de 359 genummerde standjes voor de Bijlokefoor op haar nieuwe locatie op het Koophandelsplein (Stadsarchief, Atlas Goetghebuer L117/29).

de, was toen trouwens bijna helemaal ingenomen door het justitiepaleis van Roelandt dat tussen 1838 en 1846 gebouwd werd.

Nog twee andere grote feesten: de Halfvastenfoor en de Negenmeimarkt

Maar intussen had de opvolger van de zomerfoor stilaan vorm gekregen: de Gentse Gemeentefeesten die DE Gentse feesten werden. Eigenlijks iets totaal nieuw. Hoe die ontstonden, en vooral: wat daar achter zat, doen we uit de doeken in een apart artikel.

Als we de Potjesmarkt, de Gentse zomerfoor, dan toch minstens voor wat de chronologie betreft, moeten beschouwen als de voorganger van de Gentse Feesten, mogen we nog even het feit memoreren dat elk van de drie belangrijke onderdelen die samen Gent zouden vormen - de twee abdijdorpen, nederzettingen rond de Sint-Pieters- en Sint-Baafsabdij, en de stadskern om en rond de Zandberg - Hoogpoort zijn jaarlijks groot feest had. Die waren netjes verdeeld over het jaar. Naast de zomerjaarmarkt van Sint-Pieters waren er de Negenmeimarkt rond de Sint-Baafsabdij en de Halfvastenfoor, oorspronkelijk in volle stadscentrum, in en rond het stadhuis. Deze laatste was een traditie die teruggaat tot minstens de jaren 1300 toen de neringen en gilden de 'Auweet' hielden: een feestelijke, gewapende optocht als demonstratie van hun macht over de stad. Vandaar dus de in onze ogen zonderlinge locatie van de bijhorende kermis- en marktactiviteiten: het stadhuis. Nadat de eigenlijke Auweet, de optocht, door Karel V verboden werd, evolueerde dat feest tot een marktfoor en geleidelijk aan tot een zuivere kermis. Deze bleef eerst in het stadscentrum, vooral in en rond het stadhuis en het Groot Vleeshuis, met daarbij nog gedurende een zekere tijd ook een paardenmarkt op de Kouter. Van daar verhuisde het evenement in 1850 naar haar huidige locatie: het toen nog niet zo lang aangelegde Sint-Pietersplein. Een poging om deze in het voorjaar gehouden Halfvastenfoor te laten opslorpen door de zomerse Gemeentefeesten draaide uit op een mislukking (8).

De Negenmeimarkt, het grote feest van de Sint-Baafsheerlijkheid, gaat terug op de kerkwijding (toewijding: dedicatio) op 9 mei 1067 van de Heilig Kerstkerk, destijds naast de grote monnikenkerk. Deze werd heel dicht bij de Sint-Baafsabdij gebouwd na een ontdubbeling van de abdijkerk die amper negen jaar eerder, op 10 mei 1058, was toegewijd geworden (9). De jaarmarkt van Sint-Baafs was vermoedelijk de opvolger van een nog veel oudere markt gehouden rond Bamis (Sint-Baafskermis) op 1 oktober. Het oudst bewaard ge-

bleven gegeven wijzend op marktactiviteit stamt uit 1013. De vroegste zekere gegevens omtrent een feestgebeuren dateren echter pas uit 1253 en eerst in 1344 is er in de geschreven bronnen effectief sprake van een jaarmarkt op 9 mei.

De markt moest rond 1540 verhuizen om de bouw toe te laten van de enorme dwangburcht, het Nieuw Kasteel dat later het Spaans Kasteel werd. Geheel logisch werd toen voor een nieuwe locatie gekozen om en rond de Dendermondsesteenweg, iets meer oostelijk van de vroegere site, dicht bij de kern van het verdwenen abdijdorp. Later werd dit het feest van het voorstadje Sint-Amandsberg, intussen zelfstandige parochie en gemeente geworden. Decennialang was de paardenmarkt op 9 en 10 mei het belangrijkste onderdeel. Omwille van de altijd variërende dagen waarop 9 en 10 mei vielen, werd vanaf 1824 gekozen voor de tweede maandag en dinsdag van mei, ongeacht de datum. De makers van paardenworsten (saucisson de Bologne: bloende) aan de Dendermondsesteenweg vaarden er wel bij. De inwoners van Sint-Amandsberg hielden er hun bijnaam aan over: 'bloendekappers'.

Slot: feesten bij de vleet

De Negenmeimarkt heeft het moeilijk, maar de twee anderen draaien vollen bak. En dat is lang niet alles. De gefusioneerde deelgemeenten houden hun oude dorpskermissen in ere. Jaarlijkse bedevaarten naar Bergenkruis (Destelbergen), de Putjeskapel (Sint-Denijs-Westrem) en de voettocht naar Halle trokken veel jonge stedelingen aan en bij hen primeerde het bijhorende gevoel even vrij te zijn. Die 'bedevaarten' waren de voorgangers van de popfestivals (10). Daarnaast zijn er de aloude Floraliën en in het najaar de destijds unieke Jaarbeurs in het feestpaleis van het Citadelpark. Nu worden die enigszins weg gedruimd door succesvolle nieuwigheden zoals de vele gespecialiseerde beurzen op de terreinen van Flanders-Expo. Om nog te zwijgen van de kerstmarkt en het lichtfestival, de dekenijfeesten, braderieën en andere rommelmarktjes.

Noten

- 1 Claeys, P. (1885), Les anciennes kermesses des paroisses - La première Fête communale en 1843. In: *Pages d'Histoire locale Gantoise*, Gent, deel 3, p. 161; Ibidem, La foire de la Mîcarême - La foire du mois d'Aout ou 'Bijlokefoore', p. 145-164. Volgens een buitenlandse bezoeker werd de wekelijkse dinsdagochtendmarkt van Sint-Pieters ook dievenmarkt genoemd (van Strien, K., 2001, *De ontdekking van de Nederlanden. Britse en Franse reizigers in Holland en Vlaanderen. 1750 – 1795*, Spectrum Utrecht, p. 157).

- 2 Van de Wiele, J. (1988), Gentse jaarmarkten. In Van de Wiele, J. (ed.), *De Markt*, Gent, MIAT en Leuven, Kritik, p. 40.
- 3 Laleman, M.C. (2010), Sint-Pietersplein. De Onze-Lieve-Vrouwkerk. in: *Stadsarcheologie, bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 4, p. 141.
- 4 Van de Wiele, J. (1988), p. 35-42.
- 5 Het Bijloke godshuis was door het Franse bewind toegewezen aan de pas opgerichte Commissie der Burgerlijke Godshuizen (nu onderdeel van het OCMW) en vanaf 1797 kwamen ook de inkomsten van de foor aan die nieuwe stichting toe. Archief OCMW Gent, reeksen BG 2 Bijlokefoor nr. 1 (1797) tot nr. 37 (1847) en 38 (s.d., grondplannen); BG 05 Brieven Burgemeester della Faille d'Assenede nr. 7 XII; BG 53 Briefkopieën deel I (1797-1806): 108 VI, s.d., 109 VI, s.d., 438 XIII, 3 nivôse, en ibidem deel XIV, nr. 24-225, (1819), nr. 24-272, (1819), nr. 24-294; (1819).
- 6 Claeys, P. (1885), deel 3, p. 154-155.
- 7 Over de korte episode aan de Oude Houtlei met daarin een rol voor de feestzaal Parnassus: Hoste, L. (1993), Aan de Houtlei vroeger en nu. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 22 nr. 1, p. 19-20.
- 8 Claeys, P. (1885), deel 3, p. 157-158.
- 9 Gyseling, M. (1986), Uit de vroege geschiedenis van Gent en de Oost-Oudburg. In: *Jaarboek van de Oost-Oudburg*, jg. 23, p. 45-49; Blockmans, F. (1938), Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302, Antwerpen, De Sikkel, p. 150 en 155-157; Verhulst, A., Declerq, G., (1997), Het vroeg-middeleeuwse Gent tussen de abdijen en de grafelijke versterking. In: Decavele, J. (red.), *Gent. Apologie voor een rebelse stad*, Mercatorfonds, Antwerpen, p. 59.
- 10 Devriese, L. (2011), Tradities overleven onopgemerkt. Deel 1. Bedevaarten van toen – muziekfestivals van nu. ‘Op de schoot van’t meysken in het korenveld - one-nightstand met een ‘tentsletje’. In: *Van Mensen en Dingen*, jg. 9, nr. 1-2, p. 61-71.

THE FALLEN ANGELS, JAN BREYDELSTRAAT 29-31 Een bouwhistorisch onderzoek

Koen Goeminne, Pieterjan Vinck en Thomas D’hoker
Historisch Onderzoeksbureau Vigor Clius (www.vigorclius.be)

Situering

De woning die in deze beschrijving van een bouwhistorisch onderzoek aan bod komt, draagt het huisnummer Jan Breydelstraat 29-31 en is gebouwd op de kadasterpercelen 3062a en 3062a bis. Vandaag staat dit gebouw bekend als de *The fallen Angels*, een winkeltje waar men naast oude dinky toy autootjes en vintage postkaarten vooral ondergedompeld wordt in een wereld van nostalgie en curiosa. Het gebouw valt op door zijn goed bewaard gebleven één-laagse pui op de rooilijn en achterin liggende ‘voorgevel’ (afb. 1).

Afb. 1. De pui van het huis vandaag als winkel ‘The fallen Angels’.

Het onderzochte pand heeft niet altijd een functie als winkel gehad. Aangenomen mag worden dat het verschillende toepassingen kende en dat deze meestal gepaard gingen met aanpassingen van het gebouw. Vandaag is dit huis dan ook één brok geschiedenis en zeker de moeite waard om eens onder de loep te nemen.

Historische evolutie

Het huisnummer veranderde verschillende keren. Onze leidraad voor dit onderzoek vormt dan ook steeds het perceel en zijn nummer, die constant blijven tenzij de oppervlakte verandert. De bouwgeschiedenis van een huis hangt nauw samen met de bewoningsgeschiedenis. Net zoals vandaag waren veranderingen van zowel de gevel als het interieur onderhevig aan de stijlopvattingen van de eigenaars. Deze opvattingen waren dan weer niet enkel nauw verbonden met de heersende mode, maar ook met hun status en plaats op de sociaal - economische ladder. Iemands status werd namelijk kenbaar gemaakt en bekrachtigd door het aanpassen van diens huis naar de stijlopvattingen van de tijd.

Fase 1: 14de eeuw – 1672

Het achterhalen van de eerste bouwfase van het pand is een moeilijke opdracht. De stedenbouwkundige ontwikkeling van de stad Gent leert ons dat de eerste verkavelingen in deze zone terug gaan naar de 13de eeuw. Dit blijkt onder meer uit de oprichting van de nu verdwenen Sint-Veerle kerk, gebouwd in het begin van de 13de eeuw. Archivalische en archeologische onderzoeken hebben echter aangetoond dat de eigenlijke verkaveling van het bouwblok waarin het onderzochte pand is gelegen vermoedelijk slechts in de tweede helft van de 14de eeuw gebeurde (1).

Over het al dan niet bestaan van een huisperceel gelijk aan het huidige nummer 3062 in die verste tijd kunnen, zonder bijkomende studie geen uitspraken met zekerheid gedaan worden. Wel blijkt onder meer uit de naamgeving van de straten dat deze wijk toen reeds een handelsfunctie bezat. Zo verwijzen de archivalische bronnen naar de Jan Breydelstraat als 'Breydelsteghe' of 'Breydelsteke'. Hierbij verwijst het woorddeel Breydel naar de activiteiten van breidel- of teugel- en zadelmakers voor paarden en ruiters. Zie hierover in het artikelje over de straat zelf in dit tijdschrift.

Fase 2: 1672 – 1784

De snelinventaris van het onroerend erfgoed *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* leert ons dat het pand in de kern teruggaat naar de 17de eeuw. Dit is niet verwonderlijk aangezien Gent in die tijd een langzame economische heropleving kende. Door deze welvaart ontwikkelde zich een intensieve bouwbedrijvigheid. Het versteningsproces van de voorgevels, dat reeds in de 16de eeuw van start ging, werd door toelagen van de stad gestimuleerd en intensief doorgevoerd. We kunnen dus veronderstellen dat op dit perceel tot in de 17de eeuw een (houten) vakwerkconstructie aanwezig was, maar in de loop van de 17de eeuw een stenen bouwwerk werd opgetrokken.

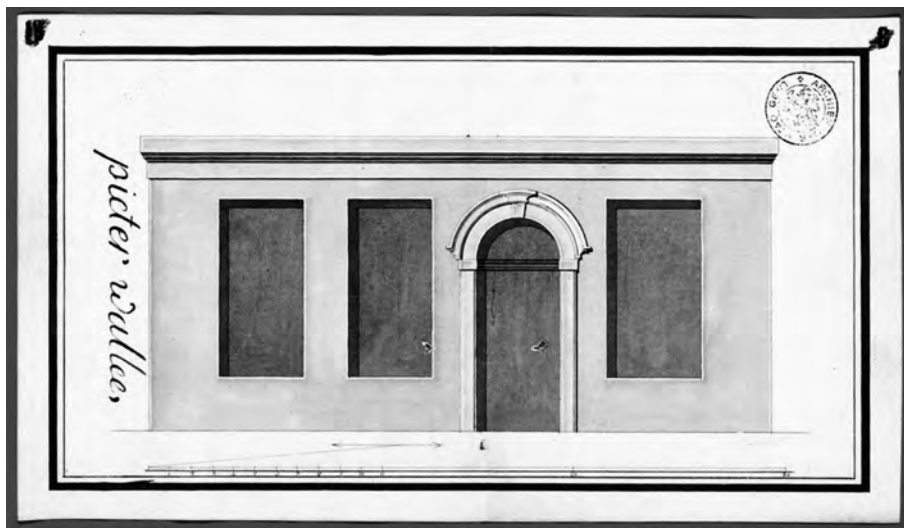
Een meer nauwkeurige datering volgt uit het verslag van de monumentencommissie bij een aanvraag voor restauratie uit 1979 (3). De commissie keurt de bouwaanvraag goed en vermeldt dat achter een pleisterlaag van de gevel sporen van een trapgevel verscholen zitten. In de huisopbouw zien we een zogenaamd ‘diephuis’: een gebouw met ongeveer rechthoekig grondplan met de smalle zijde naar de straat toe. Het zadeldak, nagenoeg loodrecht op de straathoek, maakt duidelijk dat de voorgevel in het verleden eveneens een punt-, tuit- of trapgevel moet geweest zijn. Ook de constructie van de straatgevel zelf, met twee blinde raamopeningen op de tweede verdieping, verraadt die originele opbouw (zie verder).

Het gebruik van de trapgevel gaat terug tot de 12de eeuw, en kent een bloeitijd vanaf het begin van de 17de eeuw tot het derde kwart van die eeuw. De originele uitwerking van de gevel zou nauw verwant zijn geweest met de trapgevels aan de overkant van de straat die dateren uit het midden van de 17de eeuw: uitvoering in een combinatie van bak- en zandkalksteen en openwerking met grote kruisramen met glas-in-lood vulling van de bovenlichten en luiken er onder.

De prijzije van 1672, een notering van de schatting van de huurwaarde ten behoeve van de ‘huisgelden’, de stedelijke belasting op huizen (2), leert ons dat het perceel toen in het bezit was van de weduwe Stouthals en verhuurd werd aan een zekere Bosquel. Voor deze periode zijn er nog geen iconografische bronnen voor het pand beschikbaar. De ‘registers van het huisgeld’ met de namen van de opeenvolgende eigenaars en dikwijls ook de huurders, bleven voor de hier beschouwde periode bewaard, met uitzondering van een hiaat in de jaren 1733 - 1753 (3)..

Fase 3: 1784 - 1847

Het Oostenrijks bewind (1714-1792) met de stimulatie van de handel en nijverheid onder Maria Theresia (1717-1780), betekende een bloeiende periode voor de stad Gent. Dit vertaalt zich in een bouwwoede in het centrum van de stad, waar een nieuwe handelaarklasse opdrachtgever wordt voor de bouw van statige herenhuizen.

Afb. 2. Geveltekening (modelle) ingediend in 1784 door Pieter Wallez, bouwtekening uit 1784, bewaard in het Stadsarchief Gent (SAG, Reeks 535-113-14).

Het is in deze periode dat ook de volgende wijzigingen aan het pand zullen plaatsvinden. In 1784 dient, schilder Pieter Wallez (Wallez) een bouw aanvraag in bij het Gentse stadsbestuur (4) om de voorgevel te mogen aanpassen naar bijgevoegd model: *conforme aende modele* (afb. 2). Met behulp van de 'methode van het Gentse huizenonderzoek' (5) kunnen we Wallez met zekerheid lokaliseren als eigenaar van het huidige perceel 3062. De bouwtekening geeft enkel de gelijkvloerse gevelopstand weer, wellicht omdat de eigenlijke gevel toen ook al niet op de rooilijn lag en niet ingrijpend veranderd zou worden. De verplichting tot bouw aanvraag gold in die tijd trouwens enkel de voorgevels. De puigeveld wordt hier opengewerkt door drie rechthoekige raam openingen met tussen het tweede en het derde raam een rondboogvormige deur. De opbouw van het portaal met eenvoudig geprofileerd, rondboogvor-

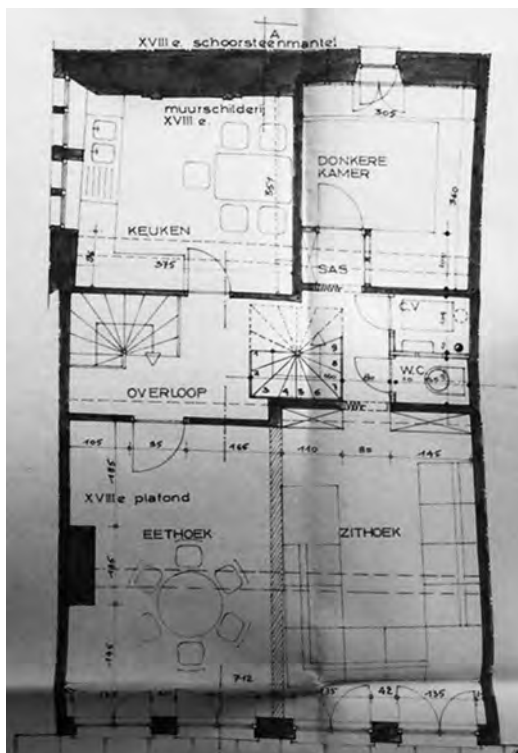
mig fronton, gedragen door zuilen, heeft een duidelijke classicistische inslag.

Een kritische analyse van de standaarden van toen kan ons één en ander vertellen. De 18de eeuw was een periode van intense bouwactiviteit voor Gent. Dit blijkt uit een grote hoeveelheid bouwaanvragen, vaak met een ontwerptekening van de gevel. Voor elke verandering van de rooilijn en aanpassing van de gevel moest het stadsbestuur toen immers toestemming geven. In de 18de eeuw vond er een doorbraak plaats in de techniek van de vlakglasproductie. Hierdoor werd het mogelijk de kleinere (gekleurde) glas in lood panelen te vervangen door grotere stukken kleurloos glas. De voorheen duistere woningen werden hierdoor een stuk beter verlicht. Daarnaast werden, voor wie het kon betalen, de natuurstenen kruisen in de vensters uitgebroken en werden de onderdorpels verlaagd. Dit alles zorgde voor grotere vensters en dus voor meer lichtinval. Hand in hand met deze glasevolutie werd de verlichting ook bevorderd door het veelvuldig gebruiken van spiegels in het interieur, wat een gevoel van licht en ruimte creëerde. Het is dus niet onrealistisch om te denken dat het huis werd aangepast op de hierboven geschetste manier.

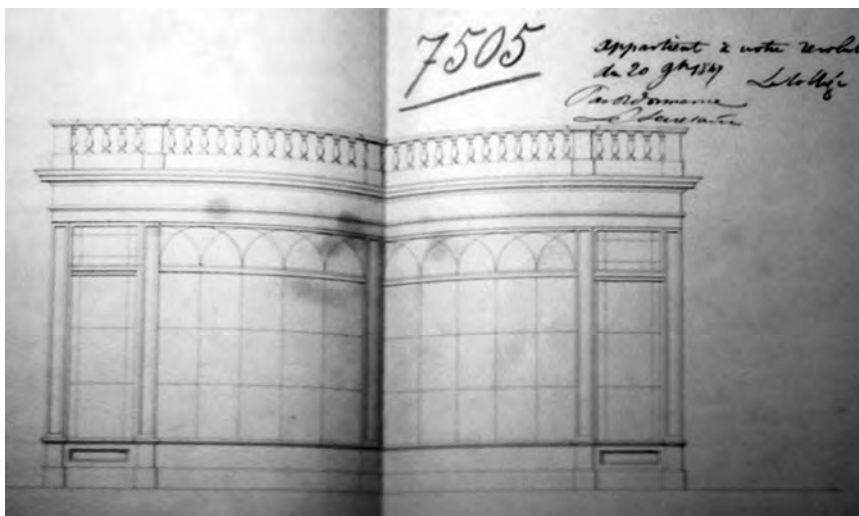
Hoewel hier in de bouwaanvraag geen gewag van wordt gemaakt, blijken de verbouwingen veel verder te gaan dan deze aanpassingen aan de gevel. Het hierboven vermelde dossier dat in 1979 opgemaakt werd voor een verbouwing, maakt gewag van enkele originele 18de-eeuwse afwerkingen zoals het plafond in de eethoek en muurbeschildering, met bovendien een 17de-eeuwse schoorsteenmantel in de keuken. Het interieur van schilder Wallez kreeg dus als het ware een 18de-eeuwse facelift, aangepast aan de toen heersende classicistische stijl. Nog interessant aan de vernoemde plattegrond is dat de originele opdeling van het pand nog duidelijk af te leiden is. Aan de straatzijde is één grote ruimte met bijhorende schouw aan de korte zijde. Daarna volgt de trappenhall met achterliggende keuken met monumentale schouw (afb. 3).

Fase 4: 1847 – midden 20ste eeuw

Hoewel de huidige gevelopstand ook een duidelijk classicistische opstand kent, kwam zij niet in de hierboven beschreven bouwfase tot stand. Het optrekken van deze gevel moet in de 19de eeuw in het teken van de toenmalige opvattingen over stadsverfraaiing geplaatst worden. In 1847 dient Jozef Beeckmans een bouwaanvraag in bij het college van de stad Gent (6). Deze bouwaanvraag zal een grote impact hebben op het uitzicht van het pand (afb. 4). De werken zullen uiteindelijk leiden tot het huidige uitzicht van het pand.

Afb. 3. Grondplan toegevoegd bij een aanvraag tot verbouwing in 1979 (SAG, KW.6.J.79).

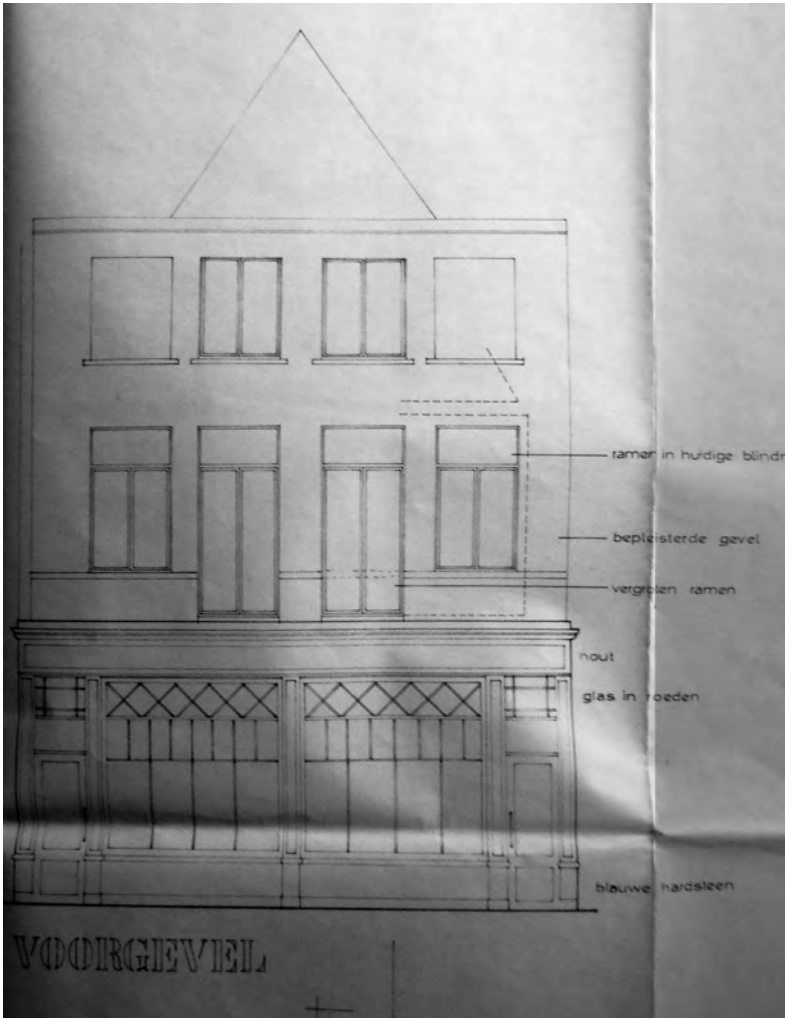

Afb. 4. Bouwtekening van de pui ingediend door J. Beeckmans in 1847(SAG, reeks G12 nr. 7505).

Hoewel er wordt gesproken van de heropbouw van de gevel, omvat het bouw-dossier, net als bij Wallez, enkel plannen van de winkelpui. Deze constructie neemt een zeer prominente plaats in het ontwerp. De vormgeving met balustrade over de gehele lengte van de voorbouw sluit aan bij de ontwikkeling van de winkelpuien in de 19de eeuw. De nieuwe industriële materialen en technieken maakten het mogelijk om het winkelraam te vervangen door gevelbrede winkelpuien. Deze konden worden gerealiseerd door het inbrengen van een gietijzeren ligger, een typisch product van de industrialisatie. De pui is daar een zeer mooi voorbeeld van.

Hoewel voor de pui gebruik werd gemaakt van deze nieuwe technieken, leunt haar vormgeving nog sterk aan bij die van de traditionele houten winkelpuien. Zij kent een neoclassicistische vormgeving met een symmetrische opbouw waarbij de vitrines een spiegeling van elkaar vormen. Het geheel vormt een grote glaspartij die wordt opgedeeld door glasroeden in geometrisch motief geplaatst. Elk paar roeden wordt bekroond door een rondboog waarbinnen spitsbogen vervat liggen. De deuropeningen zijn gevat in een geprofileerde natuurstenen portiek. De houten kroonlijst wordt bekroond door een natuurstenen balustrade. Hoewel er geen melding wordt gemaakt van een eventueel toegepaste polychromie, doet de opbouw als houten winkelpui vermoeden dat de natuurstenen wel degelijk overschilderd werden. Over de wijzigingen aan de achterliggende gevel wordt enkel vermeld dat de gevel in crepi wordt gezet. Zoals eerder werd aangehaald, mag gesteld worden dat de trapgevel hier zal plaats maken voor een bepleisterde lijstgevel waarvan we het nu bestaande uitzicht herkennen op de geveltekening in 1979 gevoegd bij het restauratiedossier (afb. 5). Lijstgevels vertonen over de hele breedte doorgaande kroonlijsten, vaak ter vervanging van al dan niet bouwvallige trapgevels die als onmodieus en zelfs ouderwets aangevoeld werden. Het bovendeel van de voorgevel in de Jan Breydelstraat is gedeeltelijk 'nep'. De blinde zijvensters van de bovenverdieping en de geveltop die er boven uitsteekt (afb. 6) vormen daarvan het bewijs. Het steile zadeldak waarvan we op de tekening en de foto enkel de top zien, is typisch voor heel oude, soms tot de late middeleeuwen teruggaande dakconstructies.

De verbouwing in 1847 van de trap- of puntgevel tot nep lijstgevel gebeurde om te voldoen aan de toen heersende mode. De 19de eeuw werd gekenmerkt door de zogenaamde neostijlen, waarbij men zich op vroegere bouwstijlen ging inspireren. In Gent was het vooral het neoclassicisme dat zich wist door te drukken in de burgerlijke bouwkunst. Dit neoclassicisme is sterk bepalend geweest voor de ingrijpende wijzigingen die het Gentse stadsbeeld in de 19de

Afb. 5. Huidig uitzicht van de voorgevel zoals vastgelegd in de geveltekening in 1979 gevoegd bij het restauratiedossier (zie afb. 3). Bemerkt bovenaan de geveltop die een achterliggend zadeldak loodrecht op de straat Reveelt.

eeuw ondergaan heeft. In sommige gevallen ging men inderdaad zo ver dat bestaande trapgevels werden verstopt achter schijngevels, zoals dat in de Jan Breydelstraat gebeurde. Dit om mee te gaan in de toen geldende stijlvormen en soms ook om zich te distantiëren van de te religieus geladen middeleeuwse, gotische beeldtaal. Pas later, in de tweede helft van de 19de eeuw werden neogotiek en neorenaissance populair.

Zo ook werd de gevel van het hier onderzochte pand aangepast volgens deze opvattingen. De huidige gevel is echter geen complete afspiegeling van de toenmalige gevel. Er kan niet aan getwijfeld worden dat het classicistisch beeldprogramma van de winkelpui eveneens werd voortgezet in de vormgeving van de geveldetails met de toepassing van omlijstingen in stucwerk rondom de rechthoekige muuropeningen.

Afb. 6. Neplijstgevel (foto genomen vanuit de Jan Breydelstraat in 2015) met blinde vensters op de bovenste verdieping en daarboven uitstekend: de top van het dak dat vermoedelijk nog zijn oorspronkelijke vorm heeft. Typisch voor heel oude daken is de erg steile dakhelling.

Fase 5: midden 20ste eeuw

In 1921 werd de opdeling van het huis in twee eenheden kadastraal vastgelegd (7). Een foto (afb. 7) van het pand daterend uit het midden van de 20ste eeuw toont een volgende fase in de bouwgeschiedenis. Zoals hierboven werd aangehaald, heeft de rijkere gevelordonnantie plaats gemaakt voor een uniforme gevelbepleistering en een vereenvoudigde winkelpui. Deze vereenvoudiging

is eigen aan de omgang met ons architecturaal erfgoed in de loop van de vorige eeuw. Oorspronkelijke gevelaankledingen werden al te vaak doorbroken door het vergroten of veranderen van openingen door het wegslaan van volledige benedenverdiepingen om karakterloze winkelpuien te creëren. Gevels werden ontleisterd om plaats te maken voor een nieuwe, vereenvoudigde

Afb.7. Uitzicht in 1943. Huizen aan de westzijde van de straat. Links zien we een winkel met publicitaire opschriften (Persil, Solo, ...), ernaast een café met opschrift 'De Vlaamse Tappe' en publiciteit voor 'Bières Meiresonne'. Enkele meter achter de rooilijn: de verdiepingen boven winkel en café. In de zijgevel van het buurhuis sporen van oudere trapgevel. In de achtergrond de Burgstraat (SAG, SCMS fotocollectie 0687).

gevelbekleding. Ook de glaspartijen van de pui zijn niet meer origineel. Ze werden in twee geledingen gesplitst. De onderste kent een eenvoudige opdeling in roeden met bovenlicht. Deze partij wordt bekroond door een lijst opgedeeld door kruisende roeden. Voor het overige is de pui vrij gaaf bewaard gebleven.

Fase 6: 1979

De meest recente wijzigingen vonden plaats in 1979 onder de huidige eigenares Isabelle Steel. Hier is voor het eerst sprake van een restauratie. De raming van de kosten wordt opgedeeld in drie delen: dringende herstellingen, inrichting en afwerking. Onder de herstellingen is de vernieuwing van rotte moerbalkkoppen, de vernieuwing van de daken en het vernieuwen van de houten vloeren begrepen. Onder inrichting wordt het plaatsen van nieuwe stijlwallen, herstellen van bepleisteringen en vernieuwing van de elektrische installatie begrepen. Onder afwerking valt het herstellen van de gevels, schilderwerken en behang. Naast een restauratie van zowel het interieur als het exterieur werd het comfort van de woning aangepast door een nieuwe opsplitsing van de voorste leefruimte in een eethoek en een zithoek en de aanpassing van de technische installatie aan de hedendaagse normen.

Waarde van de gevel

Het staat buiten kijf dat de winkelpui een uniek exemplaar is binnen het Gentse patrimonium. Het is een duidelijke vertaling van hoe nieuwe technieken en materialen hun impact hadden op de architecturale vormtaal. De waarde van dit pand gaat verder dan de pui alleen.

Bovenstaande bouwgeschiedenis toont aan dat dit bouwwerk verschillende wijzigingen heeft ondergaan doorheen de tijd. Deze aanpassingen waren steeds geworteld binnen een maatschappelijke context. Elk van deze wijzigingen is vandaag nog af te lezen in het bouwwerk. Dit maakt dat het bouwwerk minstens gedeeltelijke kan gezien worden als een afspiegeling van de maatschappelijke verschuivingen die zich voordeden in de Gentse binnenstad. Ook om deze reden is dit bouwwerk historisch waardevol.

Zoals de Inventaris van het bouwkundig erfgoed ('Bouwen door de eeuwen heen') stelt, omvat de Jan Breydelstraat een geheel van veelal monumentale huisgevels daterend uit de 16de, 17de en 18de eeuw. Opvallend daarbij is dat de meeste gevels zonder ingrijpende wijzigingen tot ons zijn gekomen en

daardoor gemakkelijk in een stijlperiode kunnen geplaatst worden. Het onderzochte pand onderscheidt zich echter door de inspringende eigenlijke gevel met éénlaagse voorbouw tot aan de rooilijn. Ook het eerder kleinschalig karakter en de mindere stijlleesbaarheid vallen op. Net in het afwijkend karakter van het pand ligt ook haar waarde. Waar de overige huizen als het ware een momentopname vormen in de ontwikkeling van het stedelijk weefsel, liggen in dit bouwwerk heel wat wijzigende maatschappelijke elementen vervat. Hoewel vandaag moeilijker te interpreteren, liggen de kenmerken van elk van deze stromingen nog duidelijk genoeg vervat in het bouwwerk om leesbaar te blijven.

Noten

- 1 Laleman, M.C. (2007), *Middeleeuwen. Wonen in Gent*. In: Bailleuil, B. (ed.), *Stadsmussen onder dak*, Gent, Dienst Monumentenzorg, p. 12. Tijdens het Ancien Régime waren de meeste Gentse huizen niet op eigen grond ('land') gebouwd, maar op gronden toebehorend aan (meestal) instellingen. Hiervoor werd jaarlijks een cijns betaald die opgeschreven werd in 'landboeken' of erfelijke renteboeken'. Het kadastrummer 3062 had als grondeigenaar de Heilige Geesttafel van de Sint-Niklaasparochie. In de bij het Rijksarchief Gent bewaard gebleven 'landboeken' van deze instelling kan de geschiedenis wellicht tot in de late middeleeuwen opgezocht worden. Zie Charles. L (e.a.). (2001), *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*. Gent, Stichting Mens en Cultuur.
- 2 Stadsarchief Gent (SAG), reeks 153/2 nr. 56, f. 1. Geschatte huurwaarde 26 pond Vlaams. De prijzije van 1672 is het oudste integraal bewaarde fiscale document betreffende de stedelijke belasting op huizen. Alle huizen hierin worden geschat naar waarde en de eigenaars en eventuele huurders worden weergegeven. Zie Charles. L (e.a.). (2001), p. 37.
- 3 SAG, KW.6.J.79. Verslag van de Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten.
- 4 SAG, reeks 535 nr. 113, bundel 14.
- 5 De overgang van de gegevens van de 'huisgeldboeken' naar het huidige kadaster dat rond 1830 aangelegd werd, kan gemaakt worden met behulp van de 'methode van het Gentse huizenonderzoek'. Zie: Charles. L (e.a.). (2001). De 'Oostenrijkse' of 'Nieuwe' registers van het huisgeld, opgesteld tussen 1785 en 1793, geven als 'Oostenrijks' huisnummer 124 aan in de wijk B, eigendom van Pieter Wallez. In de 'Atlas Napoléon' (ca. 1808) wordt Wallez nog steeds vermeld als eigenaar op het perceel 18 van het 'flot 30' van de wijk Réunion dat overeenstemt met de onderzochte locatie. In de 'Franse' kadastrale legger: 1794-1815 werd het huisnummer 5 in de 'rue des Selliers' (zadelmakers) toegekend. In de 'Hollandse' kadastrale legger 1815-1830 kreeg het perceel het nummer 3062 van de kadastrale sectie C toegewezen.
- 6 SAG, reeks G12 nr. 7505.
- 7 Anna Catharina Vanhoof koopt het rechterdeel van kadastraal nummer 3062 over van Jan Beaucarne-De Clercq. Dit wordt nummer 3062a. Gustaaf Georges Vanderleenden-Deroo (handelaar) koopt het linkerdeel Dit wordt kadastraal nummer 3062a bis.

DE VERGETEN VAUXHALL OP DE COUPURE

Adrien Brysse, Luc Devriese

In de zuidwestelijke hoek van de Coupure Links, niet ver van het Van Caneghem gebouw (het 'Blindenhuis'), functioneerde zowat twee eeuwen geleden een instelling als verzamelplaats voor publieke vermakelijkheden. Net als in andere steden, waar eveneens aan het einde van de jaren 1700 naar Engels voorbeeld dergelijke initiatieven voor recreatie in een groene omgeving tot stand kwamen, werd dit de 'Vauxhall', 'Wauxhall' of 'Waux Hall' genoemd.

De Gentse Vauxhall was opgericht in 1782. Men gaf er bals en feesten die gefrequeenteerd werden door 'la bonne société de la ville'. Kort na 1830 werd de zaak opgedoekt. Hoewel veel gelezen auteurs als Prosper Claeys en Pierre Kluyskens er over schreven en de Vauxhall ongeveer een halve eeuw draaide, lijkt deze episode uit onze stadsgeschiedenis weinig gekend. Zelfs in het goed gestoffeerde boek *De Coupure in Gent. Scheiding en Verbinding* dat in 2009

Afb. 1. Een Vauxhall in volle glorie door Rowlandson, Thomas (artist). Niet toevallig de Londense bakermat (Victoria and Albert Museum Collection, museum number 27607)

verscheen, wordt enkel de naam vermeld, meer niet.

Vanwaar Vauxhall?

De naam is afkomstig van een uitgaansgelegenheid of pretpark avant la lettre, 'Vauxhall Gardens' genaamd, dat in 1661 onder het bewind van Karel II in de tuinen van Kennington (Londen) was aangelegd. De locatie heette vanouds Falkes' Hall, naar de naam van de oorspronkelijke eigenaar Falkes de Bréauté, huurlingenhoofdman van koning Jan (King John). In 1216 schonk de koning hem een landgoed waar de latere Vauxhall een onderdeel van was. Over de eeuwen verbasterde Falkes' Hall tot Vauxhall.

De bezoekers van het idyllische park, door de Engelsen 'pleasure gardens' genoemd, liepen er door nagemaakte ruines, triomfbogen en Chinese paviljoenen. Men woonde er muziek evenementen en vuurwerkspektakels bij (afb. 1). Het was een van de belangrijkste entertainmentplaatsen van het midden van de 17de tot het midden van de 19de eeuw.

Afb. 2. De Grand South Walk afgezoomd door de Triumphal Arches in de Vaux Hall Gardens (The Collage Collection, Guildhall Library).

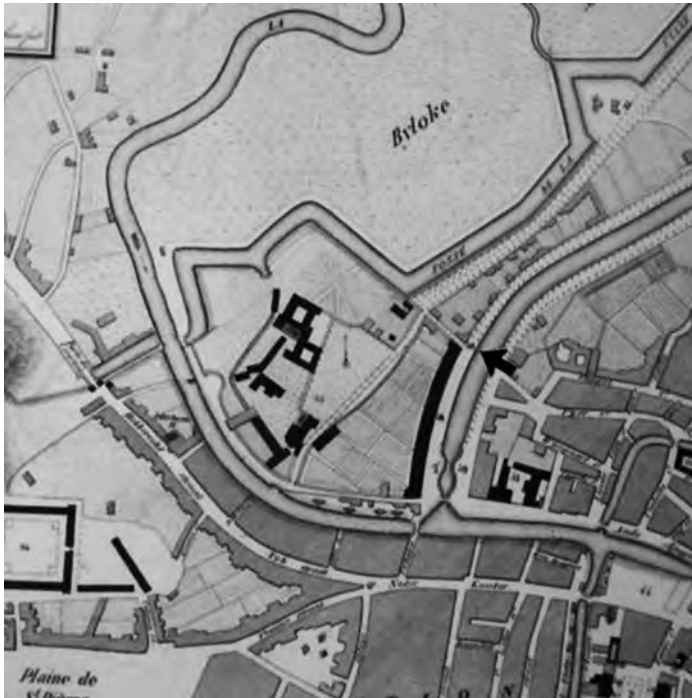
Het societysucces van deze pleasure gardens sloeg eind 18de eeuw over naar het vasteland. De Vauxhall van het Brusselse Warandepark werd in 1782 gebouwd door een familie van koffiehuishouders en stokers. Het bestond uit een park met verschillende gebouwen. Er was een rotondetheater met balzaal, eet- en drinkgelegenheden. De Brusselse zaak beschikte over een eigen orkestje. Er was ook een theaterschool aan verbonden. De leerlingen voerden kome-

dies, kleine opera's en pantomimes op. In het begin van de 19de eeuw, toen de Vauxhall tijdelijk werd omgedoopt tot het Tivoli-park, heette het theater dan ook Salle de Variétés. De bal- en gelagzaal kreeg meer dan ooit de allures van een casino en het parkgedeelte werd omgetoverd tot een speeltuin voor jong en oud. De grote feesten werden opgeluisterd met vuurwerk, verlichting, experimenten met ballons en andere opzienbarende vondsten van de populaire wetenschap, en uiteraard waren er de obligate gemaskerde bals en af en toe toch nog wel een concert. Ook in Nederland werden Vauxhalls opgericht en deze plaatsen werden een begrip. Men gebruikte de uitdrukking 'een vauxhal houden' voor een kermis van de kleine burgerij. In Parijs werd eveneens een Vauxhall pleasure garden ingericht. Het lag op de plaats waar vandaag het station Saint-Lazare staat. In het Frans schreef men 'Wauxhall'. Het bekendste nu nog bestaande voorbeeld ervan is allicht het Kopenhaagse Tivoli (Denemarken) door Georg Carstensen in 1843 als 'Tivoli Vauxhall' tuin geopend.

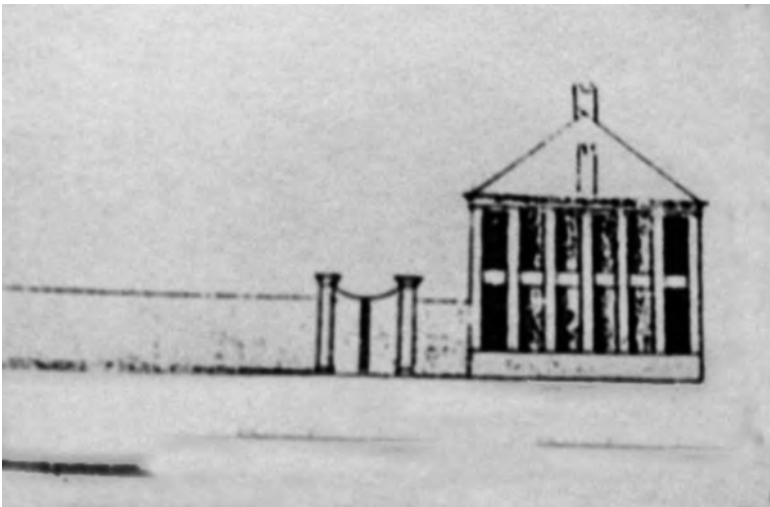
Aan de Gentse Coupure

Pierre Kluyskens schetste destijds een mooi beeld van de Coupure in een krantenartikel *Langs de Gentse 'Champs Elysées'*. Dat geeft ons een uitstekend idee van het wereldje waarin de Gentse Vauxhall terecht kwam.

"De Coupure is tegenwoordig een van de stilste wijken van Gent geworden: weinig of geen handelshuizen of winkels, weinig verkeer, zelfs geen tramlijn. De hoge, statige burgerwoningen, de zware, knoestige bomen weerspiegelen zich vol neerslachtigheid in het vale, ongerimpelde water van de vaart. 's Avonds is het er doods en donker en krijgt men de indruk, volledig afgesneden te zijn van het rumoerige, weelderig verlichte stadscentrum. Niets laat nog vermoeden dat diezelfde Coupure eens de grote attractie geweest is voor onze grootouders, de Gentse 'Champs Elysées', waar men in elegantie en gratie wedijverde, waar men 's avonds een gezellige wandeling kwam doen en waar op zon- en feestdagen gans de stad samenstroomde. Voor de toenmalige Gentenaar betekende de Coupure ontspanning, licht, feestelijke stemming. De mensen waren toen immers nog niet aangegrepen door de emigratiekoorts en men vond het geenszins abnormaal een zondagnamiddag in eigen stad door te brengen. zelfs in volle Zomer. Men wandelde langs de oevers van de vaart in het koele lommer der linden en platanen, terwijl de jonge dames in open koetsen pronkend voorbijtrokken.(...) De mode was gelanceerd. Wou men gezien, opgemerkt worden met een nieuw kleed of een nieuwe hoed, dan moest men langs de twee brede wegen aan beide zijden van de Coupure gaan paraderen. (...) Twee gebouwen, welke thans verdwenen zijn, hadden hun naam

Afb. 3. De locatie naast het depot op de Coupure Links is approximatief af te leiden uit dit detail van het stadsplan van Roothaese (1829). Bemerkt de overwegend groene onbebouwde omgeving.

Afb. 4. Geveltekening met ruim bemeten vensterpartijen. De gevel was ongeveer 19 m. breed (bouwaanvraag in 1782 ingediend door Joannes Villepierre voor een 'ghebauw omtrent de entrepot' in Stadsarchief Gent, reeks 535, nr. 52 bundel 4).

aan de Coupure verbonden en vormden er de grote aantrekkingskracht van: de Vauxhall en Frascati.”

Toen er in Gent aan een Vauxhall gedacht werd, was het evident dat de Coupure de uitverkoren locatie zou zijn (afb. 2). Het plan bij de bouwaanvraag voor een ‘ghebauw’ gereproduceerd in afb. 3 toont naast het hoofdgebouw aan de rechterkant een poort. Dat was de toegang tot het binnenterrein met de dansvloer. In de bouwaanvraag werd het gesitueerd ‘omtrent de Entrepot’. Het langgerekte Entrepot met een gevel van 150 m, kort tevoren gebouwd (1779), nam de plaats in van de huidige huizenrij nr. 1 tot 105. Guido Deseyn vermeldt dat op de westhoek van de (huidige) Maurice De Weertstraat het deftige Hôtel du Commerce stond met op een binnenterrein daarachter de bekende herberg - balzaal Wauxhall.

‘Vauxhall ofte avondverlustplaetse’

De zaak opende op 11 Augustus 1782, in hetzelfde jaar dus als de Brusselse naamgenoot. *Den Vlaemschen Indicateur ofte aenwyzer der wetenschappen 1782 schrijft:*

Te Gend, Zondag 11 deezer (1782)

VAUXHALL

Voor d’eerste maal, ‘s avonds om 8 uren te beginnen.

Alzoo het de eerste mael is dat wy de Vauxhall binnen de Stad Gend kunnen aenkondigen, gelooven wy dat onze Lezers het niet kwalyk zullen afneemen, dat wy hun diesaengaende eenige onderrichting geeven. - De Vauxhall is uyt den grond nieuw-gebauwen, en ingericht op de wyze van die van Brussel en Amsterdam. - Zy is gelegen op de Copuere nevens Zyne Majesteyts Entrepót. Men zal'er ten allen tyden alle sorten van Ververschingen en Wynen kunnen bekomen. Dagelyks zal men'er kunnen eten en Table d'Hôte, en Tractementen kunnen bespreken voor talryke Gezelschappen, Confreriën, Neiringen, Bruyloften en andere besondere Feesten.

Alzoo Sr. Bés, Hofmeester van Professie, den Ondernemer deezer Vauxhall is en dat zyne Bekwaemheyd genoegzaam bekend is, durven wy vertrouwen, dat'er noch vleyt noch kost gespaert zal worden, om die nieuwe Stichting alle Aengenaemigheden te geeven; diè zy zou kunnen hebben, en een ieder naer genoeg te voldoen.

Den Ingang is 14 stuivers voor ieder Persoon, doch de Persoonen die zig willen abonneren voor acht Verlichtingen (Illuminations) moeten niet meer betalen dan een Kroone, en zig adresseeren aen Mlle St. Flour, Buraliste. Men

mag met geene Degens ingaen, en de Livry-knechten, zelfs betaelende, zullen niet toegelaeten worden.

Het entreegeld lag voldoende hoog om het gewone volkje er buiten te houden. Er was een restaurant ingericht en er zouden banketten en conferenties gehouden worden en vanzelfsprekend ook bruiloftfeesten gevierd. Om nog meer cliënteel aan te trekken werden ook nog andere spektakels, zoals circusvoorstellingen, liefdadigheidsfeesten en bals ingericht.

In de Wegwyzer van Gent voor het jaar 1784 lezen we het volgende: *‘Vauxhall ofte avondverlustplaetse, alwaer men in den Somer op de Sondagen illuminatiën doet, gebouwen op de Coupure, bij den Entrepôt In Gend, In 't jaer 1782, door Srs J. Villemorre en P. Van Damme, propriëtarissen en gebruikt door Sr J. Bes, hof-meester van professie, seer wel ervaeren in alle hetgene de keuken aengaet, alwaer hij verkoopt alle slach van ververschynghen en wynen, houd tables d'hôtes en recommandeert sich voor besondere feesten van confrérieën, neringen en andere. Voorders kan eenieder t' allen tijde en prysen eten bekomen, en wendt sich alle vlyt aen om het publiek te contenteren’.*

Een Vauxhall omvatte in essentie een dansvloer en een orkesttribune omringd door een colonnade en wandelgangen (zie afb. 1). Naar gelang van de behoeften konden daarbij ook ‘salons particuliers’, ‘magasins de frivolités’ en lees-kabinetten ingericht worden. De decoratie neeg naar barok en rococo, met guirlandes, rocailles, spiegels, sierheesters en watertjes. Prosper Claeys, specialist in deze materie, voegt er wat Gent betreft nog iets anders aan toe. ‘Eerste optreden van de beroemde ruitergroep van ritmeester Erasmus. Deze geboren Gentenaar kreeg de bijnaam Blondin omwille van zijn overvloedige blonde haar. Het ruitersfeest vond plaats op het terrein van de Waux Hall’. Er was blijkbaar voldoende ruimte om een paardenpiste en alles wat erbij hoort in te richten.

Pierre Kluyskens beschreef verder hoe de Gentse Vauxhall vooral gedurende het Napoleontische tijdvak geweldig succes kende. *Dat was de rendez-vous-plaats van al wat de stad aan mondaniteiten telde. Vergeten wij ook niet dat de Parijse mode, door de Franse beambten en hun echtgenoten in onze bezette stad overgebracht, niet enkel het vrouwelijk element aantastte, maar ook sommige personen van het sterke geslacht tot de gekste excentriciteiten dreef en dat de Vauxhall de voorbestemde plaats was om met de nieuwe modegril te komen pronken, hij het drinken van een ‘orgeat’ (amandelsiroop), limonade,*

Bavaroise. punch, thee, chocolat of nog een glas wijn, Hoogaerdsch. Lovensch, Faro of Gaversch bier, zoals wij het in een aankondiging van de Gazette van Gent lezen.

Het einde

De politieke gebeurtenissen, die de serene stadsatmosfeer kwamen vertroebelen en de verandering van de mentaliteit en zeden na de Belgische Omwenteling, brachten de Vauxhall echter langzaam maar zeker naar de afgrond. Na 1830 vegeeteert de instelling amper nog. Er is heel wat concurrentie ontstaan, en vooral is er op amper een paar honderden meter afstand een nieuw gebouw uit de grond gerezen, het reusachtige Casino, dat weldra het belangrijkste deel van het cliënteel van de Vauxhall zal opslorpen. In de Hollandse tijd beschrijft de *Almanak van de Gentsche staminees anno 1821* naast de Wauxhall en de Frascati ook nog de (zeker druk bezochte) herbergen *Belle Vue of 't Schoon Gezigt* (de concurrent van de *Belle Promenade* aan de overzijde van de Rozemarijnbrug) en de Entrepot.

Weldra was het amen en uit met de Gentse Vauxhall. Wel werd nog minstens één poging ondernomen om althans de naam te laten herleven. Bedoeling was het muzikaal doodse zomerseizoen te doen opleven. Vermoedelijk koos men voor de benaming omdat de Vauxhallconcerten inderdaad 's zomers plaatsvonden. Voorlopig hield men het echter bij een oude, gevestigde locatie in het centrum. In de *Notes d'Art van La Flandre Libérale* van woensdag 16 mei 1906 lezen we dat er een 'Concert du Waux-Hall' zal ingericht worden in de Beurs aan de Kouter. Een eerste evenement kende een flink succes. Maar toch was er (minstens) één valse 'noot': de omwille van de hitte geopende vensters lieten vanuit de Ketelvest een verpestende stank binnen waaien... Iets oudere Gentenaars weten wat dat betekende. Was dat de reden waarom de heropstart jammerlijk mislukte ?

Literatuur

Claeys, P. (1902), *Mémorial de la Ville de Gand (1792 – 1930)*, Vuylsteke, Gent, p. 37, 141, 420.

Deseyn, G., *Gids voor oud Gent*, eerste uitgave 1984, Standaard, Antwerpen, p. 302.

Kluyskens, P., *Langs de Gentse 'Champs Elyssées'*. In: *De Gentenaar*, 1953.

Van Werveke, A., onuitgegeven nota's. In Stadsarchief Gent, nr. 160 Waux-Hall.

Diverse auteurs (2009), *De Coupure in Gent*, Academia Press, Gent, p. 85.

VOOR HAARD EN LAND 1914-1915

Gentenaars uit de Christelijke arbeidersbeweging in de Grote Oorlog

Erik Dekeyser

Toen op 4 augustus 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak werd het vlug duidelijk dat het Belgisch leger de opmars van de Duitsers niet kon tegenhouden. Onze jongens die niet gemobiliseerd waren gaven zich massaal op als vrijwilliger, enerzijds uit vaderlandsliefde en ook uit vrees voor de Duitse vijand. Er was veel vraag naar infanteriesoldaten en Frankrijk stelde onder andere een militair kamp ter beschikking. Het opleidingskamp van d'Aouvours (Centre d'Instruction d'Infanterie n° 7) bevond zich 12 km ten oosten van Le Mans. Op het einde van 1914 werd deze plaats het belangrijkste opleidingscentrum voor de infanterie van het Belgische Leger (5 à 6000 manschappen, vooral Vlamingen). Dit centrum, waar in de winter met veel regen, sneeuw en koude zelfs in tenten werd geslapen, was qua infrastructuur te slecht voor de Fransen, dus kregen de Belgen het om hun toegestroomde soldaten op te leiden of te heropleiden.

In barre omstandigheden kregen deze rekruten daar fysieke oefeningen, drillen schietonderricht met een Mauser-geweer. Er waren echter te weinig dekens, schoenen en ondergoed voor onze jongens. Priester Servranckx was als aalmoezenier aangesteld voor het kamp. Deze klaagde niet alleen de erbarmelijke woonomstandigheden aan tijdens de eerste oorlogswinter (één man zou zelfs doodvriezen onder zijn tent) maar ging in Le Mans dagelijks de huizen af met een vraag om ondergoed, truien, schoenen en dergelijke meer. De rekruten hadden aanvankelijk geen uniform en droegen een witte linnen vest en broek boven hun burgerkledij. Na hun opleiding werden sommigen met afgedankte blauwe Franse uniformen naar het IJzerfront gestuurd. Vandaar dat nog lange tijd daarna de rekruten van het Belgisch Leger als 'bleus' werden bestempeld, uitdrukking die vandaag soms nog gebruikt wordt wanneer mannen over hun dienstplicht als miliciens spreken.

Jongens uit de Gentse arbeidersbeweging

In mijn uitgebreid familiearchief bevindt zich een foto van enige soldaten. Toen ik die in mijn bezit kreeg stelde ik enige merkwaardigheden vast omdat deze personen en hun familie nauw verbonden zijn met de sociale geschiedenis van Gent. De foto van het vijftal werd genomen in het Camp d'Auvours. Het zijn vier rekruten en een korporaal. Zij waren nauw familie en vriend. Op het bordje vooraan staat te lezen 'Voor Haard en Land - 1914-1915'. Het is ingekaderd, het heeft al schade opgelopen en werd blijkbaar gerecupereerd.

Afb. 1. Vijf soldaten voor haard en land in 1915 (verz. E. De Keyzer).

De foto die ik bezit werd door Georges Goetgebuer verzonden aan Paul Haché. Op de achterzijde schreef Georges: *'Geachte Vriend Haché, Ik ook verblijf hier in 't Camp d'Auvours en hoop vurig, met Gods hulp, U weldra weder te zien. Vele groeten aan al de vrienden. Camp d'Auvours 23 januari 1915'*. De foto kwam in mijn familiearchief als achterkleinzoon van Alfons Haché. Paul, Jozef en Gustaaf Haché waren de broers van mijn grootmoeder Mathilde Haché en dus kinderen van Alfons. Charles Reyniers die ook op de

foto staat, was hun neef langs moeder zijde. De gebroeders Claeys die eveneens op de foto staan waren gekend vanuit de sociale organisaties waarin hun ouders actief waren.

Charles (Karel) Reyniers

Vooraan links zit gehurkt de 21-jarige Charles (Karel) Reyniers (1896-1981). Hij was de zoon van Leopold Reyniers (1864-1917), lantaarnaansteker van beroep en medestichter van de Christelijke Arbeidersbeweging te Gent. Hij was de eerste secretaris van de Bond der Metaalbewerkers te Gent die hij samen met zijn schoonbroer Alfons in 1890 had gesticht. Bij de nationale federatie der metaalbewerkers werd Leopold schrijver en hij maakte ook deel uit van de Raad van Bestuur van nv Dagblad Het Volk. In het Middencomité der Vakverenigingen van Gent werd hij vervolgens voorzitter. Tenslotte was hij ook nog bestuurslid van de Antisocialistische Werkliedenbond van het arrondissement Gent.

Charles Reyniers zelf streed als vrijwilliger tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het IJzerfront in het 10de en 20ste linieregiment. Hij werd oorlogsinvalide en werd daarvoor vereremerkt met het oorlogskruis met twee palmen en nog andere militaire en burgerlijke eretekens. Charles was gehuwd met Martha Debruyne (1897-1881), zij was actief in de socio-culturele organisaties en ijverde voor de oprichting van een katholieke school en een volwaardige kerk op de parochie Christus Koning aan de Zwijnaardsesteenweg. Bij de oprichting van de parochiekring in 1956 werd zij zelfs de eerste kringhouster. Zij was de dochter van René Debruyne (1868-1941) die het tot volksvertegenwoordiger bracht bij de Katholieke Volkspartij. Hij werd voorzitter van ACV Gent en was dan algemeen secretaris van de Christelijke Centrale der Metaalbewerkers. Ook hij heeft een vooraanstaande rol gespeeld in de evolutie van de christelijke arbeidersbeweging. René Debruyne had een vooruitziende blik en een onblusbare werkkracht aan wie de syndicale actie enorm veel te danken heeft.

Na de oorlog ging Charles Reyniers in dienst bij de Reinigings- en Ruimdienst van de Stad Gent, eerst als hoofdtoezichter. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hij bevorderd tot controleur en na de oorlog tot werkleider. Charles Reyniers was de vader van Marie-Jeanne Reyniers (1921-2011), vooral actief bij de Kristelijke Arbeiders Vrouwengilde (huidig Femma) en echtgenote van Robert Vandewege (1920-2004), achtereenvolgens Gentse Schepen van Sociale Zaken en van Cultuur en Personeelszaken. Hij was ook kabinet-

smedewerker bij verschillende ministers van naoorlogse regeringen en beheerder van het AZ Maria Middelaes te Gent. Charles was ook de vader van o.m. Agnes Reyniers, echtgenote van Marcel Doll (1927-2004), die het als secretaris bij de Landelijke Bediende Centrale van het ACV en het nationaal tot adjunct secretaris-generaal bracht bij de LBC gevestigd te Antwerpen. Een andere dochter Cecile Reyniers is de echtgenote van Romain D'haeze (1925-1997) die een tijdlang privé-chauffeur was van eerste minister Theo Lefevre (1914-1973). Zij hebben allen op plaatselijk vlak een actieve rol vervuld bij de Christelijke Arbeidersbeweging. Zoon Paul Reyniers (1927-2014) tenslotte was directeur van de ziekenhuizen De Bijloke en Jan Palfijn.

Charles Reyniers woonde met zijn gezin aan de Zwijnaardsesteenweg tegenover de parochiekerk van Christus Koning.

Paul Haché

Vooraan rechts zit zijn neef, de 19-jarige Paul Haché (1895-1968). Hij was de zoon van Alfons Haché (1855-1938), een metaalbewerker, stichter en eerste voorzitter van de Antisocialistische Metaalbewerkersbond. Vervolgens medestichter en eerste voorzitter van het Nationaal Verbond der Metaalbewerkers, het huidige ACV Metae. Hij was verder ook medestichter, bestuurslid en propagandist van tal van organisaties als de Ziekenbeurs, het ACW, dagblad Het Volk, coöperatieve Het Volk, vak- en ambachtsscholen, Katholieke Schoolpenning, Volkshaard, Volksspaarwezen (huidige VDK), enz. Wat weinigen weten is dat Alfons in 1908 een geldprijs won voor het maken van een economische en statistische studie over het vraagstuk der werkloosheid.

Paul Haché zelf nam in 1914 eveneens dienst als oorlogsvrijwilliger en diende bij het 10de linieregiment een vol jaar aan het IJzerfront en bij het 3de linieregiment gedurende vijftien maanden met een kleine onderbreking tot de wapenstilstand van 11 november 1918. Toen Paul op 26 augustus 1919 met onbepaald verlof werd gestuurd werd in zijn militair zakboekje geschreven: zeer dapper en moedig soldaat, voor oorlogsdaad en goed gedrag tijdens de veldtocht 1914-18 gedecoreerd met de overwinningsmedaille, de herinneringsmedaille 1914-18, het oorlogskruis met palm. Hij bewam ook zes frontstrepen, hij was houder van de vuurkaart en werd na de oorlog lid van het Verbond der Vlaamse Oud-Strijders en Vlaamse Oud-Soldaten. De eerste frontstreep werd toegekend na één jaar frontdienst, de volgende frontstreep voor elke volgende 6 maanden frontdienst. Dit wijst er dus op dat Paul gedurende 3 jaar en 6 maanden onder de wapens is geweest.

Door de gasaanvallen kwam hij echter ziek uit de oorlog (in Gent zegt men ‘hij is van de gazze gepakt’) en hij zou voor de rest van zijn leven zeer zwak blijven. Hij kon geen zware arbeid meer verrichten en werd door tussenkomst van zijn vader bode bij de Christelijke Centrale der Metaalbewerders tot hij in 1941 met vervroegd pensioen ging.

Paul Haché had nog drie broers onder de wapens tijdens WO I waaronder Jozef Haché (1892-1978). Jozef werd brancardier en nam ook de leiding van de Frontbeweging in de Eerste Legerdivisie op zich. In 1917 ontwikkelde deze beweging zich tot een politieke pressiegroep, verspreid over de zes legerafdelingen.

Jozef Haché was onderwijzer en had een mooi handschrift. Daardoor werd hij door Adiel Debeuckelaere (1888-1979), de ‘ruwaard van de Frontbeweging’, aangezocht om aan het front de ‘Open brief aan Koning Albert’ met de hand te schrijven en te verspreiden. Deze brief klaagde uitvoerig de wantoestanden aan het front aan: de miskennis van de taal van de Vlaamse soldaten, het misprijzen van de officieren voor alles wat Vlaams was, het verbod op de studieringen, enz.

Als jongeling was Jozef lid van de turnclub Ganda - Hou ende Trou die in 1902 gesticht werd door Maurits Verdonck (1879-1968) en werd er secretaris. Ganda organiseerde bondsfeesten, nam deel aan talloze nationale en internationale kampioenschappen en werd zo op 6 september 1913 te Rome gelauwerd als wereldkampioen.

Sinds zijn twaalf jaar speelde Jozef ook toneel en werd zelfs toneelauteur. Kort nadat hij van het IJzerfront terug thuis was zette hij zich aan het schrijven. Uit zijn oorlogsherinneringen ontstonden verscheidene bundels maar hij schreef ook artikels voor het parochieblad, het tijdschrift Christene School, het Zondagsblad van dagblad Het Volk en in andere dagbladen. Als novellist onder de schuilnaam Dries Droessens of als toneelauteur Andries Borgers, schreef hij gevoelige verzen, gemoedelijke verhalen, boeiende trillers, zangspelen en komische schetsen. Bezieler van het parochieleven was hij de spil van een groots opgezet parochiaal congres dat te Gent in 1934 werd gehouden. Intussen kwam men nooit tevergeefs bij hem aankloppen voor gelegenhedenstukken. Hij bleef niet alleen de auteur maar ontpopte zich meteen als bezielend gids bij de toneelbond St.-Jozef.

Een andere broer van Paul Haché was Marcel Haché (1893-1944). Hij was als talentvolle schilder-tekenaar afgestudeerd aan het Sint-Lucasinstituut en behoorde als milicien tot de lichte 1913. Hij werd hij het uitbreken van WO I naar het front gestuurd en werd ingedeeld bij het 2de linieregiment waar hij het tot korporaal bracht. Tijdens deze oorlog werd hij gekwetst en daarna verzorgd in Engeland en Frankrijk. Met het talent van Marcel was het niet verwonderlijk dat hij ook aan het IJzerfront tal van tekeningen maakte. Na de oorlog vond hij een betrekking als medisch tekenaar bij prof. dr. Frans Daels (1882-1974), gynaecoloog. Zo illustreerde hij ook tal van boeken en artikels van de professor als auteur en maakte hij tekeningen die hij nodig had bij zijn lessen. Vanaf 1935 werkte hij voor nog andere professoren, zo o.m. voor prof. dr. Leo Elaut (1897-1978). In 1939 werd hij bediende bij de Gentse stadspolitie en werd hulpagent tot op de dag van zijn overlijden in 1944.

De jongere broer van Paul Haché was Gustaaf (1900-1978). Hij werd bediende-hoofdpropagandist bij het dagblad De Tijd van het ACV (Algemeen Christelijk Vakverbond). Toen De Tijd in 1927 werd opgeslorpt door dagblad Het Volk werd Gustaaf er redacteur. Hij werd er achtereenvolgens of gelijktijdig stadsredacteur, redactiesecretaris, propagandist en parlementair verslaggever. Hij maakte tal van verslagen, zo o.m. over de diefstal van het Lam-Gods-paneel in 1934 en spaarde geen moeite om zelf op zoek te gaan naar het verdwenen paneel (wat hem gedurende enige tijd de bijnaam 't Lam Gods' opleverde). Na de Tweede Wereldoorlog werd hij corrector en nachtedacteur tot hij in 1965 met pensioen ging. Gustaaf was verknocht aan zijn vaderstad en beheerste volkomen het Gentse dialect waarover hij zich als heemkundige en folkloristisch schrijver in allerhande bijdragen kon uitleven onder de naam Staf Hapke.

Emiel Claeys

Staande links bemerken wij de 20-jarige Emiel Claeys (1894-1984). Hij werkte bij Dagblad Het Volk, was de eerste vrijgestelde van het ACV, medestichter, secretaris en voorzitter van het Volksspaarwezen (huidige VDK), voorzitter van Volksliefde (Christelijke Mutualiteit) en de overkoepelende organisatie ACW. Bij de buurtedekenijen bracht hij het tot pro-opperdeken. Hij werd vervolgens gemeenteraadslid, schepen en voor twee perioden Burgemeester van de Stad Gent. Hij was tenslotte ook senator en voorzitter van de provincieraad Oost-Vlaanderen. Emiel Claeys had door al deze mandaten een grote betrokkenheid die vooral sociaal was geïnspireerd. Door de uitbouw van het kanaal Gent-Terneuzen, Sidmar (het huidige Arcelor Mittal) en de aanleg van

de E17 heeft hij zijn stempel gedrukt op de ontwikkeling van Gent en van Vlaanderen waardoor de tewerkstelling en de welvaart een nooit geziene hoogte kende.

Emiel Claeys was de zoon van Theophiel Claeys (1864-1924), eerst fabriekwerker van beroep en daarna bureelbediende bij de ziekenbond Volksliefde. Ook hij was een Gentse vakbondspionier als bestuurder van de Antisocialistische Werkliedenbond van Gent, medestichter van de Vrije Bond der Ziekenbeurzen en van de samenwerkende maatschappij Het Volk waarvan hij ook bestuurder was. Hij was tevens lid van de Koninklijke Harmonie 'Het Volk'.

Ook Emiel werd tijdens de eerste wereldoorlog als vrijwilliger ingezet aan het front als brancardier alhoewel hij als oudste van zes kinderen vrijstelling genoot van legerdienst. Hij liep verwondingen op en kreeg de stempel mee van oorlogsinvaliden. Dit had zijn blikveld verruimd maar hij kwam toch mentaal gekwetst terug uit de oorlog. Hij werd verermerkt met het Oorlogskruis 1914-1918, de Herinneringsmedaille 1914-1918, de Overwinningsmedaille, de medaille van Strijder-Vrijwilliger en kreeg als politicus vele binnen- en buitenlandse burgerlijke eretekens. Zo was hij o.m. Groot-officier in de orde van Leopold II en commandeur in de Leopoldsorde, de Orde van Sint-Gregorius de Grote, de Orde van Oranje-Nassau, enz.

Emiel Claeys van zijn kant was de vader van de latere senator Walter Claeys (1923-2015). Als maatschappelijk werker begon Walter zijn loopbaan bij de rechtskundige dienst van het ACV. In 1960 werd Walter Claeys in opvolging van Placide De Paepe (1913-1989) secretaris van de koepelorganisatie ACW (Algemeen Christelijk Werknemersverbond) waarover hij zich gedurende 12 jaar zou toeleggen voor de verdere uitbouw en vormgeving van dit verbond. Zo bouwde hij met een ploeg stafmedewerkers mee en voorzagen zij een eigen ACW-huisvesting, 't Kadehuis aan de Korenlei. Voorts was hij ook actief als voorzitter van het verbond der Christelijke Mutualiteiten met de polikliniek Rerum Novarum in de Peperstraat en werd hij ook voorzitter van de VDK-spaarbank. Hij zetelde verder ook nog in de Raad van Bestuur van de brandstoffen- en de huisvestingsmaatschappij Het Volk, de vrije gezondheids- en PMS-centra.

Walter werd vanaf 1971 provinciaal senator voor Oost-Vlaanderen en was sedert 1991 ere-senator. In het Vlaams Parlement zetelde hij tien jaar bij de CVP-fractie waarvan verscheidene jaren tevens als lid van de Cultuurraad. Hij was Ridder in de Orde van Sint-Gregorius de Grote PPXVI en ontving het

gouden ereteken van Sint-Bavo. Zijn jarenlange voorzitterschap van de Kerkfabriek van de Sint-Paulusparochie waar hij woonde, waren daar niet vreemd aan.

Leopold Claeys

De 20-jarige Leopold Claeys (1895-1952) staat rechts achteraan en was de jongere broer van Emiel en zoon van Theofiel Claeys. Hij streed eveneens als vrijwilliger tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het IJzerfront. Hij werd daarvoor vereremerkt omdat hij minstens zes maanden in de gevarenzone had gediend. Hij was ook houder van de Vuurkaart en ontving ook diezelfde medaille omdat hij minstens 18 maanden aan het IJzerfront streed. Naast nog andere eretekens van strijder 1914-1918 ontving hij ook uitzonderlijk de Britse militaire medaille 'For Bravery in the Field 1914-1918', een medaille voor moed en zelfopoffering. Leopold leerde voor de oorlog het beroep van kleermaker en vestigde zich na de oorlog en na zijn huwelijk in 1921 als zelfstandig kleermaker nabij de Dampoort. Leopold was erg belezen met een eigen uitgebreide bibliotheek en was sterk sociaal geëngageerd. In zijn vrije tijd was hij regelmatige bezoeker en een verwoed biljartspeler in de parochiekring van Maria Goretti, destijds gevestigd aan de Gasmeterlaan en werd verscheidene malen gevierd als kampioen. Hij overleed echter op nog geen 57-jarige leeftijd.

Georges Goetgebuer

Achteraan in het midden staat de 24 jarige Georges Goetgebuer (1890-1939), toekomstige schoonbroer van Emiel Claeys die in 1919 huwde met Margaretha Goetgebuer. Georges begon zijn beroepsleven als ijzerdraaier en werd eerst hoofdpropagandist en nadien algemeen secretaris van de Belgische Metaalbewerkersbond (ACV metea), gevestigd in het secretariaat van pater Rutten (1875-1952) in de Holstraat. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij eveneens onder de wapens als korporaal en publiceerde hij aan het front een blad voor de Gentse soldaten. In 1921 werd hij verkozen tot katholiek volksvertegenwoordiger voor het arr. Veurne-Oostende-Diksmuide en hij was vanaf 1926 gedurende vier jaar gemeenteraadslid in Oostende. In 1921 werd hij nog schatbewaarder van de pas opgerichte Internationale Bond der Christene Metaalbewerkers. Gezondheidsproblemen verhinderden hem verdere activiteiten. Georges werd slechts 49 jaar oud.

DE KLEURRIJKE *FAMIELDE* VAN DAMME DE GECOÖPTEERDEN

Eric Vermeirsch

Peinzend legde ik het cultuurmagazine op mijn terrastafeltje neer. Het ging onder meer over toneel, over het ‘Gentse Workshopcollectief Seelöwe’, en ‘de cognitieve deconstructie’ en ‘het orthogonale van ons oeuvre dat als door een reusachtig prisma de kijker dwingt om kleur te bekennen.’ Eens te meer had ik er niets van begrepen. Ik probeer het al meer dan vijftig jaar (want mijn status van pseudo-intellectueel is mij dierbaar) doch vruchteloos.

Bij de Van Dammes ging het er anders aan toe! Mijn nonkel Guillaume schreef bijna al de teksten voor zijn toneelstukken en liederen (excuseer: ‘songs’) vertrekkende van de dagelijkse realiteit van het gezins- en familieleven. Zijn enige toegeving hierbij was dat hij zich soms ook liet inspireren door ‘gecoöpteerden’. In een vorig stukje heb ik reeds geschetst hoe sommigen, eenzaten of koppels, tot de familieclan werden toegelaten. Niet iedereen kwam echter in aanmerking. Men moest een bepaald profiel hebben, een bijzondere verdienste of eigenzinnigheid. Er was dan nog geen sprake van ‘multiculturalisme’ en zeker niet van ‘superdiversiteit’. Zonder dat daar veel woorden werden aan vuil gemaakt kwamen niet-Gentenaars gewoonweg niet in aanmerking om tot de clan door te dringen. Trouwens, ik herinner mij nog goed hoe nonkel Charel op een dag het verhaal vertelde over die vreemdeling in de Maïssstraat: ‘Mijn gebuur heeft een boer uit Parijs op bezoek.’

Antoinette en Oscar bekwamen het statuut van gecoopteerden tijdens de periode van hun ‘motocyclette’. Antoinette was een collega van mijn ma. Deze laatste vertelde regelmatig spannende verhalen over haar collega tegen haar broers en zusters. De uitstapjes die Antoinette samen met haar echtgenoot Oscar deed per motorrijtuig, vormden een bron van opwindende avonturen. Eigenlijk vergezeld zij haar Oscar achteraan op zijn rijtuig alleen maar om te verhinderen dat hij op vrouwenjacht zou gaan. Want ‘Car’ was mooi gebouwd! Hij poseerde zelfs bij wijze van bijverdienste als levend model (naakt, NAAKT!) in de Gentse Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Benzine was toen ook al duur. Het dynamische koppel inspireerde Giele tot het schrijven van de sketch ‘En die per motto reit’ (‘Rai moar mee op zaine rugge, kaikt

ai noar een waf, steekt hem een spelde in zijn laf.'). Succes verzekerd op de première! Zelfs Oscar en Antoinette waren aangenaam (?) verrast toen zij dat hoorden. Er was nog meer tekst, doch de welvoeglijkheid weerhoudt mij ervan alles op papier te zetten. In het hedendaags toneel zijn 'persiflage, ironie en stereotypering dankbare tools', lees ik. Doch Giele was eerder 'een pragmatieker, behept met Brechtiaanse realiteitszin', dit laatste is mijn persoonlijke evaluatie. Het kon dus niet anders of er werd altijd veel gelachen.

Antoinette en Oscar boden heel wat stof voor literaire beschouwingen. Oscar kon smakelijk vertellen als zijn vrouw niet in de buurt was. Hij was een echte ladiesman (allez, een vrouwenzot dus). Ik herinner mij nog de keer dat hij vertelde hoe goddelijk hij had gedanst met een vrouwelijke professor. De dame in kwestie was gekleed zoals het wel eens kon op een feest in academische kringen. Dat was toen met een tamelijk blote rug. Oscar genoot nog na bij het vertellen hoe 'main pak wurtels' (vingers) op haar blote rug lagen.

Ook Antoinette had een zeer rijk en afwisselend liefdesleven. Voor haar Oscar had zij echter alleen maar misprijzen. Dikwijls heb ik mijn ma het verhaal horen vertellen over de paraplu. Zij zat samen met Antoinette op de achterbank van een auto, Oscar aan het stuur en mijn pa naast hem. Blijkbaar had Oscar een verkeerd manoeuvre uitgevoerd, want zijn echtgenote sloeg hem enkele keren met haar paraplu op het hoofd. Mijn ma kon er nooit genoeg van krijgen om deze hilarische (?) situatie te beschrijven: "Ik heb tranen gelachen toen ik zijn gezicht zag in de achteruitkijkspiegel". Vandaag zijn de zeden geëvolueerd. Binnen het gehuwde koppel bestaat nu begrip voor af en toe 'een onenightstand' (veel eleganter dan het Gentse synoniem: een woord uit zes letters), zelfs met meer dan één partner, maar elkaar bekloppen met een paraplu is 'not done', of 'no can do'. Dat zou tegenwoordig stof zijn voor een pikante rechtszaak waarbij de beklagde zou moeten bewijzen dat het deel uitmaakte van een geraffineerd seksspelletje, als enige mogelijkheid om vrij-spraak te bekomen.

Neen, Oscar was niet de ware voor Antoinette. De enige échte had zij - zoals zovele Vlaamse vrouwen, men noemde hen "Canadellen" - tijdens de bevrijding ontmoet: een Canadees. Over die voorafgaande kortstondige - en trouwens platonische - affaire met die Teutoon heeft zij maar vluchtig melding gemaakt bij mijn ma. De Canadees noemde haar 'Main Darling!'. Zelfs toen hij al jaren terug in Canada leefde, stuurde hij haar nog regelmatig heftige liefdesbrieven die altijd begonnen met 'Main Darling!'. Hij trouwde daar uiteindelijk in Canada, doch niets kon het vuur van zijn passie voor Antoinette blus-

sen. Ook nadat hij al drie kinderen had bij zijn Canadese, bleef hij verder schrijven en een ontmoeting beloven waarbij hun liefde zeker zou geconsumeerd worden. Dergelijke gevallen van standvastige liefde zijn in de huidige tijden eerder zeldzaam. Die volheid kon Car haar niet aanbieden. Hij was veel te afstandelijk. Hoewel hij door Giele hoog werd ingeschat voor zijn kwaliteiten als ‘danseur’ en briljant ‘causeur’.

Honni soit qui mal y pense! (ik kan soms ook aardig uit de hoek komen met een mondje Frans, zoals de meeste Gentenaren op leeftijd). De grote ontmoeting heeft uiteindelijk, meer dan tien jaar na de bevrijding, plaatsgegrepen! Het reusachtige vliegtuig landde in Melsbroek. De deur ging open en John (bijna al die Canadezen heetten tijdens de bevrijding John) stond in de deuropening. Een brede lach toonde zijn vals gebit in al zijn pracht. Dat moest wel, ambtshalve. Hij was nu geen korporaal meer met één frontstreep zoals tijdens de oorlog, maar ‘executive officer’ voor LOVETEETH, een grote Canadese firma in tandpasta. Antoinette beantwoordde al zijn vurige brieven met ‘Main Offesier.’ “Kè were ne schune brief gekrege van mainen offesier”, dat vertelde zij dikwijls aan mijn ma. Zij schreef altijd terug in gebroken ‘Canadees’. Destijds verlangde men nog niet van vreemdelingen dat zij na enkele maanden verblijf in de stad vloeiend Gentsch konden spreken, laat staan schrijven. Gelukkig bevat onze moedertaal tal van Engels - Canadese uitrekkingen, zoals: ‘woat de fok, oe keirs’ (What the fuck, who cares). Daarnaast was er uiteraard ook het meest gekende lied ‘Ietse longewé to tieparèrie’ (It’s a long way to Tipperary) en natuurlijk ‘baby’ en ‘sorry’. Veel vreemdelingen, men kan er ook nog wat van opsteken.

Als onderdeel van zijn Europese business-trip daalde John dus nu in België de trap af, doch miste zijn stap voor de laatste vijf treden zodanig dat hij bijna ten val kwam. Gelukkig was zijn geliefde ijlings toegesneld zodat hij warempel vlak in haar verlangend uitgestrekte armen terecht kwam. De rode roos die zij voor hem in een speciaal extra diep decolleté had gestoken was helemaal verpletterd door de schok, en verdwenen naar diepere regionen. ‘Main Darling!’.

Ik ken ALLE details, niet alleen van het decolleté, maar nog veel meer. En hoe komt dat? Wekelijks bracht Antoinette verslag uit aan mijn ma tijdens een koffieklets. Ik speelde op de vloer met mijn autootjes en soldaatjes en gebaarde mij natuurlijk van krommen haas. Zeer intieme dingen werden nochtans op fluistertoon besproken. Ik hoorde ma met een schorre stem een vraag formuleren omtrent de gebruikte lingerie. Onmiddellijk daarna werd het gesprek op

fluistertoon verder gezet. No can hear, ik heb dus geen feedback voor jullie. Mijn ma genoot zichtbaar. Soms zag ik een rilling door haar lichaam trekken. Dat ware liefde nog werkelijk bestond: het bewijs was geleverd. Alhoewel ik in die tijd niet alles hoorde of begreep, besepte ik toch op latere leeftijd dat ik over ruimschoots voldoende informatie beschikte voor een 'statement'. De nacht volgend op de landing van John moet het er daar in dat hotelletje niet ver van Melsbroek echt Spaans aan toe zijn gegaan, met bijhorende geluids-overlast uiteraard. Ik denk niet te overdrijven als ik zeg dat hier sprake was van een orgasme dat hoog scoort op de toplist van de honderd beste van de twintigste eeuw, een mega-orgasme dus.

Na dat intermezzo leefden zij beiden nog lang en gelukkig, hij in Canada en zij in België, zoals het destijds door Onze Moeder de Heilige Kerk werd aanbevolen voor dergelijke dubieuze relaties. En, zoals altijd zijn alle gelijkenissen met bestaande personen en situaties in deze tekst geheel toevallig en voortspruitend uit de fantasie van de schrijver, alhoewel: men weet het nooit met zekerheid!

EEN STROPKE VAN DE BRUGSCHE PUURTE

Gilbert Boerjan
Tekstbewerking Eddy Levis

Deel 7. Café Monopole

Loat mij zeggen da, oas de famielde de Saint Moulin doar kome weunen es, het volgest ulder de *schuunste café van de Brugsche Puurte* was. Da woare twie huize dien z' inêngeslegen hoan. Ter woaren doar vitroos in de vaaster, en da zagde doar nie vele. Da mocht uuk nie Café, moar da moest *Taverne* hête. Paula was een volksvrêwe, moar menier Jan hoa't een beetsen huugen in zijn bolle. Jij was eigenlijk nie zuu veur café hêwe, da was de wil van madam, en jij hoa gepland dat hij de populo nie moest hên. Moar ja, hoe doede dadde? Jij wildege de burgerije, moar op d' openijng kwannt iederên. Ge keun gij eigenlijk tege niemand zegge: "*En gij meug nie binne!*" En 'k moe zegge, ge kost den boas altijd deur een rijnsken hoale. Hij zoe nuunt veuregekome zijn îer da 't loast hoarke goe lag of 't plastroentse op zijn plo-atse zat. Stelle't eu veure: zuu ne caféboas op de Brugsche Puurte!

Tseef-mee-zijn-klakke keek moar ne kîer oardig, en ge keunt uuk nie zegge dan z' ulder doar honderd percent op ulder gemak voeldegén. In 't begin bleven dedieë wel een beetsen achter, en woaren't mîer de commerçanten die kwame. Hij wier wel gewoare da't van ulder allîene nie kost komen, en hij liet ze toch binne en op den duur wierd da toch mîer volkscafé dan wat anders, wat da eigenlijk veel plezanter was. Zuust de zondag kwame de commerçante nog achter ulder aperitifke.

Ter was doar zuu ne groep - iets dadde neu natuurlijk nie mîer en ziet - dat den îene noar den andere vroeg, oast hij op café zat. Oast er doar ne kîer iemand een half uurke te loate was, zoen z' al afgesproken hên van ne kîer noar zijn huis te goan kijken of dat er iets zoe geschollen hên. Z' hoan doar zuu een poar figure tussche - 't woare vaneiges jonge meinsche - want ter was Louissette, een jonge dochter in de café, en da trekt jonge gasten aan, ge kent da... Moar heur pa was pertang ne strenge zul, oei, oei, oei! Ze mocht wel ne kîer danse, moar twie kîers mee dezelfde, en ze vloogt in de keuke!

Ter zaten doar uuk een poar nieuweerds tussche, dien vanalles uitstake... De café begost op nen bepaalde moment zuu goed te droaie, dat er een vergunjinge aangevraagd wierd veur de zoaterdag tot ten dreie ope te zijn. Da was in dienen tijd den besten dag, want de moandag moest iederên were goen wirke. Moar die meinsche wierde vaneiges uuk al ne kîer moe, en aan ulder dochter dierve ze nog nie zegge: *“Gij goat doar blijve stoan!”* En zuu gebeurdeg’ het, dan z’ al ne kîer een uurke vroeger dierve sluite.

Op ne goeien dag lag Louissette zuu in heur bedde te luistere en ze keekt op heur ravelde: Vijve! Ze zei in heur eige: *“Dat es toch nie meugelijk dan ze beneen aan’t bieljoarte zijn?!”* ter stond toens ne guule gruute carambol-bieljoart in de café - en z’ huurt heur pa opstoan. Louissette stoat uuk op, want ‘t was ne kerjeuzeneuze. Z’ hoan toch wel êne van die hijtene deurkes onder de vitros opegekrege, woaren in de café geroakt, en stonden doar café t’ hêwe... En alles kloptege tot op de loaste frank! Ter stond ênen achter den tuug en ze moeste betoale. Paul was veur te stirve, moar tsanderdoags was’t al over...

Tram op hol

Op nen andere kîer woare z’ aan de Phoenixbrugge begost. Da moaktege dat den tram moar reed tot aan de Phoenixstroate en dadde te voete over de brugge moest tot in de Noordstroate, veur noar de stad te goan. De trammanne lieten diene loasten tram stoan op Mariakîrke, tege dan ze tsmorges moeste beginne. Hoan ze zij neu vergeten iets uit te legge, ‘k en weete’t nie, moar tsnachts zage z’ altijd moar den tram verbij passeeren, al bellend zonder ophêwe. Twie kadees van uit de café hoan “den tram gepakt”, en ze woaren doar een beetse mee aan’t rondrije. ‘k Weete nie of dan de meinsche doar tegewoordig nog zoen keune mee lache?

Muize!

Louissette heur broere was uuk zuu iemand die regelmoatig oapestreken uithoaldege. Hij was verzot op bïesten en ‘t ging gebeurteffeste zijn. Van achter wast er een guul gruute zoale woar dan z’ îenigste kîere nen trêw in gedoan hoan, moar de meinschen hoan toens zuu de geweunte nog nie, en Paul, die nogal knap mee zijn hande was, zei: *“Da rendeert hier toch nie, ‘k goa doar een rolboane van moake, da zal beter marcheere...”* Zuu gezeid, zuu gedoan. Die rolboane kwamt er. Mee de gebeurteffeste gingt hij ne wedstrijd organizeere. Da was toens nog nie mee nen beker en diere prijze moar da was ne cîrvela, een kieke of nen halve kilo gekapt.

Neu hoa broere witte muize. Hij schildeg’ acht joar mee zijn zuster. ‘t Was een beetse een achterkomerke en ter wierd hem vele gepirmeteerd. Ze kosten der ulder toch al nie te vele mee bezighêwe deur de commîrce, doarmee... Hij hoa doar een gruute muite in die zoale stoon mee muize. Moar ja, da kwîekt gelijk niemendalle. Hij wast er mee vijfve begost, moar binne de kortste kîeren hoat er hij ne guulen huup. Zijn voader hoa die zoale zuu al een beetse versierd mee planten en papierene strekken aan de muur, afijn, ‘t was in orde.

Ter was altijd een fanfare die al moar overentweere liep in de stroate, binst de kîrmesse, mee den deken op kop. Oas de dieë veur ne café bleve stoon, en ze gaven der een serenade, tons kost den boas trekteere, en ‘t bestuur dronk vaneiges guul den oavond uuk mee. Nu hoan ze da g’ huurd van diene wedstrijd in de rolboane en ze kwame dat offiesjeel opene. De fanfare blijft stoon, iederîen komt in de café. *“Ah, joamoar, ‘t es van achter zul!”* zei Paul. Hij hoa doar een schroage gesteld mee gloazen op veur ulder wat uit te schenke. Ze trekken die deur open, en al wa dan ze zage woare witte muize... Z’ hên gîenen îenen bol moete mijte, of al die bieste woare duud. Den boas was veur te stîrven en de kleine was piepe! Hij hee ze tons allemoal îen veur îen moete vange...

Macronkasse

Ter was doar uuk een êw vijntse, iemand die rondliep mee een macronkasse. Da was nen bak mee zuu nen droaier in, diet hij mee ne riem over zijn schêwers droeg. Die kwam regelmoatig al de cafés afdoen. Oas ge ne kleine numeroo droaidege, kreegde wa struuie nootses, oas ge ne gruute numeroo hoad, kreegde een vel macrons. Oas diene vent hem neu avontuurdege veur zijn kasse nere te zette, wast z’ hij kwijt! Want zulder gijnge mee die macronkasse rond.

Moar oan ze werkwame lag al 't geld der bij. Moar da wist diene mens van-eigest nie, en jij in paniek natuurlijk: "*Mijn macronkass'es wig!...*"

Z' hoan tons uuk nog êene, die kwam mee ne grute kabas mee kroakamandols en hard eiers. En op den duur kendegen die meinsche de smeerlapkes onder 't klieënteel, en diene mens hield zijne kabas mee zijnen êenen oarme dichte tege zijn lijf geduwe, binst dat hij mee zijn ander hand zijn pinte uitdronkt. Soms stuiктеge der binst de braderieë uuk al ne kîer ne zîerluper binne, moar diene gast ston mîer mee zijn voete te trampelen, of dat hij luuptege. Wa da'k mij uuk nog rappeleere was damme zuu een gloriëtse buitezettegen, mee ne plancher en da was versierd mee groen en blommen en azuu, oast gebuurtefieste was.

't Regent weere

De kleine nieuweerd van Louissette heur broere, die stak soms wat uit! Beneen in de café was alles schuune veranderd, moar bove was alles nog gelijk voe-

ger gebleve. Ne W.C. of een badkoamer binne, da bestond allemoal nog nie in dienen tijd. Oas ge noar de W.C. Moest, tons moeste noar beneen goan op de koer, en doar stonden de toilette, reglemanteer, veur ne café, moar bove wast er niets. De kleine stakt hem veur alles op de moeite en zijn vijster kwam uit bove de piessiene. Moar ter was doar een gloazen afdak bove. Ge moest dus nie verschieten oast er iemand van de koer in de café binnekam, die zei: *“Wel Jan, ‘t regent were!”* De kleine kwam noar beneen nie veur te piessen, zul! Louissette wist da wel, moar zij mocht da vaneiges nie zegge, oast hij weeral ne kêr uit de vijster gepiest hoa...

De Bekes

In de gebuurte woaren der uuk aan aantal schuwwe gaste: de Bekes. Ze woare mee drei broers. De jongste was binst den oorlog in de weerstand geweest, es tons noar Engeland gevlucht, en redelijk huuggegradeerd weregekêrd. Moar den êwste was een wrîe zathuufd! Ge keunt da nie geluuve... Madam Paula zei: *“Oan z’ ulder geld wille verteere, moen ze da zelve moar wete!”*

De Bekes weundegen nog thuis bij ulder ma, en z’ hoan potverdeeke ne zand-arme van een moeder, moar ze trokken ulder doar gîenen bal van aan. En ge meugt gerust zijn dan de Bekes, tege dan ze de zoaterdag noar huis gijng - oan z’ al nie op ne stoel bleve sloape tot de zondag - gîene frank ne mîer in uldere zak hoan. En tons kwame ze de zondag mee hangende puutses af: *“Goh, Paula, mijn moeder hee nog al wa gedaan, zul! ‘k Zal morgenuchtijnk were gîen ete mee hen. Z’ hee ‘t al gezeid: Gîene frank van guul de weke!”* Moar ge kost gerust zijn: ze kwame de maandagmorgen in de café, en ulder boterhamme lage van Paula gesmeerd en grêidgemoakt op den tuug, veur mee te pakke noar de fabrieke.

Dat zijn allemoal dijng diede neu nie mîer zoet beleve, da bestoa nie! De meinsche hinge tons nog veel mîer aan malkoar. In den oorlog hoat er niemand weelde, moar den boas moakteg’ altijd *“t Pakske van de saldoat’*. Da was veur de jonges dien gemobilizeerd woaren, en moesten optrekke. En alle moande wierden der pakskes verstuurd veur ons saldoate. De meinsche hoan allemoal nie vele, moar iederîen gaf wa, en da woaren altijd schuune pakskes. Ter was tons nog nen echte kern van vriendschap, die neu toch verre te zoeken es. Dat es typisch natuurlijk. Meinsche dien in de miezeere zitte moete malkoar wel helpe, en ne kêr dadd’ in weelde leeft, hedde da nie mîer vandoen. Ter wierd tons nog onboatzuchtig g’ holpe. Neu helpe z’ uuk, oast er iets aan de strijksok hangt...

Oscarke

Binst den oorlog wast er doar uuk een beetse ne simpele jonge, 'Carke', Oscar, hâtege' hij. Hij hoa gevraagd of dat hij een beetsen in de café mocht kuische. De boas zei: "*Oas ge gij da wilt doen, bij joach, we zullen der eu veur betoale.*" Hij kuistege de café, deed de commisses en z' hoan doar veel hulpe van. Moar sommigte buitegen dat uit, dat hij zuu een beetse simpel was.

Toartses ete binst den oorlog, da bestond nie. Toch in ieder geval nie veur de meinsche van de Brugsche Puurte. Ter was doar nen bakker en die hoa in zijn vitriene van die toartses veur te garniere. Was da neu in schuim of in de plaster, 'k weet het nie. Dienen bakker leverdege soms de zondagmorge toartses veur de café, in 't zwart. Da was veur de snobs. En ze woare bij den bakker geweest en z' hoan doar zuu een stuk of twee van die garnituurtoartses gevraagd. Ja, en Carke kwam binne en ze zeie: "*Neu hemme wij ne kîer wa veur eu, zie!*" En Carke: "*Wadde?*" - "*Een toartse!*" - "*'t Es nie woar...*" zeit hij "*'t Es nie meugelijk...*" - "*Toet, toet, w' hemmer twee!*" En Carke paktege da toartse en begost er in te bijte. En oast hij zuu een poar bete gedoan hoa, zeit hij: "Moar 't es toch al een êwbakke, zul!" en tons hên ze gezeid: "Eet nie vuurs, want 't es gien echt!"

Harley Davidson Club

Achter den oorlog woaren der vele dien ulder ne Harley Davidson kochte. Da was tons overschot van 't amerikoans leger. Da woare tons were mêr van die gegoede burgers van de zondagmorge, dien da kochte, want die moto's kostege tons al veel geld. En z' hoan ne club gesticht. Oast gebuurteffeste was, reeje ze mee in de stoet en z' hoaldegen tons alderhande truuken en toeren uit: rechtstoand rije, op îen wiel rije, etc... Op den duur wierde z' uuk elders gevraagd veur in stoete mee te rije. Z' hên uuk ne kîer nen trêw gedoan. Al die motto's stonden aan 't stadhuis. Da was toen iemand van de club die trêwdege. En al die gaste in ulder schuune kostume op diene motto en de bruid uuk!

Een groen klîedske

Z' hoan in de café uuk ne wrîe schuunen biljoart stoan. En da moest geregold van loake gewisseld worde. Da kostege veel geld en ter was moar îene firma die dat deed en da was in de Lange Stîenstroate. Diene man hoa wirkvolk diet da loake kost kome vernieuwe. Da loake wierd doar tons afgetrokke en da was

iedere kîer een guul affire. Ah, ja, oorlogsjoare, en ter mocht niets verlore goan. Louisette hee groen gedrege tot 't einde van doage. Tot wannêr dat ze getrêwd es, hee z' in 't groen rondgeluue. 't Gingt in de nieuwkuis en z' hoa een nieuwe bloeze en ne nieuwe rok. Ze was constant in biljoard verklîed! . Ze was toch zuu kwoad oan ze sprake van een nieuw loake... Ze zei: "*Verdomme, 'k hê't weer aan mijn biên!*" Z' hee dienen bieljoard vanzeleve vervloekt. En die stoffe stond zuu stijf van da kruit dat doar ingezeten hoa, en da kreegde gij doar nie guultegans nie mîer uit. Da was gelijk een stijf berd. En ze stond zij doar in heuren tenue...

Overleg

Vroeger was't azuu dan de caféboaze wel een beetse mee malkoar overîen kwame veur wa betreft de wedstrijden dien z' in de cafés hielde, kwets van nie mee tien koartijngen en tien schietijngen op dezelfde dag in dezelfde stroate te zitte. Neu es dat allemoal concurrense moar tons wast er nog wat overleg zuu van: doe gij dit, 'k zal kik dat doen.

De Processe

Alle joare gijngt er bij ons een processe uit. Weken op veurhand wierd alles veurbereid. Bij de fanfare Sint-Cecilia wierden de meziekstukke gerepeteerd, en op de koer van de Krijng wierd er in rotte gemarcheerd op de moate van 't meziek. De paster en zijn onderpasters wiste nie woar da uldere kop stond, en vlogen op uldere vélo van 't îen noar 't ander. In de meiskesschoole wierden de 'maagdekens' aangeklîed, bij de kwezols, de '*wenende vrêwe*', in de jongenschoole, de saldoate, d' heiligen, en al d' ander. In 't wîeshuis in de Kiekestroate, hoan de maseurkes ulder hande vol mee 't opmoake, 't repareren, en 't aanpasse van de kostuums.

De zoaterdagachternoene, veur de zondag van de processe, was't algemîene repetiese in de Kiekestroate. De rolle wierden uitgedêld, en de klîere gepast en gemete. Rosten Tsuul van *Marie Lawijt*, wildege malgré ne Romeinsche saldoat spele, moar hij moest nen herder zijn, en Tseefke van *Juul de Kloef* moest saldoat zijn. Tseefke was zuu huuvîrdig of dat hij gruuw was, en paradeerdege mee zijne kartonnenen helm op zijne kop, zijne ruuje mantol en zijn hijtene zwîrd over de koer, en keek misprijzend noar *Rosten Tsuul*, die mee een stuk van een schoapsvel en ne stok als staf, stond te koke van zaloezieë... "*Awel*", zei Tseefke, die een beetsen hakkoldege, "*woar ... Zijn euu*

g...g...gieten en eu b..b..bokke?” Rosten Tsuule, die al op sprijnge stond, vloog noar veure, en verkocht Tsuule ne petoater op zijn tote mee zijne staf. Hij hoa nen bloeneuze, en zijn linker uge zat guul toe en sloeg achter een tijdse bont en blèw uit. Tseef, die îest verschoten hoa, vloog neu noar Tsuule, trok zijn hijtene zweerd, en sleept er mee op zijn smoel. Hij bloedege van aan zijn veurhuufd tot aan zijne kinne, en ‘t bloed druptege in zijn kloefe... De maseur trok z’ uit malkoar, en riept om hulpe bij den onderpaster. “Da zijn toch gîen maniere!” zei ze, “Beziet da neu ne kîer, en ge moet straks azuu in de processe...” - “‘t Es niets”, zei den onderpaster, “Zet ulder alle twieë een kruunen op, we zullen der twie martelîrs van moake.”

De zondag was’t goe were. De zonne hijng proper in den blèwen hemol, die opgetsenuiverd was mee schoapewolkskes. Achter d’ huugmisse stond ‘t plein

veur de kirke vol mee volk. De fanfare van Sint Cecilia stond mee blinkende trompette te schitteren in 't zonneke. Op tieke van den onderpaster, zettege de stoet hem in bewegijng. De fanfare speeldege troage processemeziek. Doarachter, tefrente groepe schoolkinders van de Brugsche Puurte, proper gewasse gaste, mee ulder hoar nog stijf van de bruine zêpe.

In de stoet wierden deur de manne van den Bond, ienigte heiligenbeelden meegedrege. Ne groep mee êwe-jongedochters, eigenlijk kwezols, leesdege luijop, dan ulder tande kletterdegen. De jonge moagde liepen in vervoerijng, mee ulder uuge ten hemol, zuudat er neu en toens eentse sukkoldege over ne kassei. Onder ne gruten baldakijn, gedrege deur zes firme manne, en omrijngd deur ienigte notabelen, die de processelantîrns dreege, schreed men mee Ons-Hiere langst de stroate van de parochie.

Aan veel huize stond, oftewel buiten op een toafolke, of binnen op de venster-tablette, ne Lieven Hiere, of een ander heiligbeeld uitgestald tussche brandende kîsse. In de stroaten hijngt er ne geur van wieruuk en van heiligheid. Ontroerd zaktege ze bij 't veurbijgoan van Onze Lieven Hiere, op ulder kniene, en liete z' ulder zegene.

Achter de rondgang van de processe, trokke de gaste were noar 't schoole in 't Kiekestroatse, en de manne van de fanfare begosten den toernee langst de café's, want veur ulder was de processe bijlange nog nie gedoan.

't vervolgt

LEZERS AAN HET WOORD

Edith Cavell, beeldhouwer Boute en de Smidsestraat

Guy Beyaert schrijft in verband met het artikel **Edith Cavell** van Arthur De Decker in GT 2015 nr. 6 over de gedenkplaat en over de **Smidsestraat**. Daarin wordt op p. 403 vermeld dat de NSB (Nationale Strijdersbond) de gedenkplaat bij het begin van de tweede wereldoorlog met mortel bedekte. Dat gebeurde inderdaad door hun lid Oscar Martens, oudstrijder. Die had zijn werkhuis in de Baliestraat en daar was steeds een mortelput aanwezig

Guy Beyaert vervolgt: 'Ik woonde in de Smidsestraat en kende Oscar persoonlijk. Ook zegt men dat **beeldhouwer A. Boute** in deze straat woonde, maar die heb ik er nooit geweten. Ik kende wel Jenny Boute, vermoedelijk zijn dochter, professionele fotograaf. Ze woonde nog tot voor kort op de Kortrijksesteenweg 137. Die heeft de voor mij dikwijls zeer kunstige foto's gemaakt: trouw-, verjaardagfoto's etc. Ik heb haar een paar jaar geleden gevraagd een paar foto's op glas af te drukken, wat zij gedaan heeft. Ze bezat nog een 'echt' fototoestel groot model en op wielen; ik ken de juiste naam niet. Sinds een tijd staat het huis leeg maar wat met haar gebeurd is weet ik niet. Een andere kunstenaar die in de Smidsestraat 37 woonde en die ik goed kende, was Jacques Bergmans, een nu ietwat vergeten kunstschilder van kleine winkelfaçades in de stad. Zie hierover boek van Gontran Van Severen (wie anders), gedrukt bij Snoeck-Ducaju et Fils, in 1956 . Ik bezit een exemplaar van dit boek door Bergmans 'gededicasseerd' aan mijn vader.'

Naschrift. De auteur A. De Decker baseert zich voor wat beeldhouwer **Boute** betreft op P. en R. Cassiman in Heemkundige Kring Dronghine Jaarboek 2011, p.127-133 zoals aangegeven in zijn voetnoot 4. In de Beeldhouwers-database van D. Van Ryssel vinden we dat Boute Auguste Léopold (Gent 1875-1946) leerling was aan de Gentse Academie, beeldhouwer en fotograaf. Hij maakte borstbeelden en portretten, klein beeldwerk in marmer, brons en steen. Gent: Brabantstraat 23. Zoon van Henri. In 1916 plaatste hij een bericht in de krant: 'August Boute. Beeldhouwer. Smisstraat 75'.

Cinema Agora, Ledeberg

Bea Baillieul is voor de Dienst Monumentenzorg Stad Gent op zoek naar foto's van gewezen Ciné Agora aan de **Hundelgemsesteenweg 175 te Ledeberg**.

Een kleine historiek. Onder de naam Bristol opende in 1925 een danszaal aan de Botermarkt in Ledeberg. De directeur van de zaal liet ook een eigen woning bouwen, palend aan de danszaal. In 1932 werden beide gebouwen verkocht en werd de cinema Agora geopend. Van 1945 tot 1968 was de naam Ciné Agora. Deze bioscoop kwam ook aan bod in het artikel van Roger Poelman 'Gisteren ging ik naar de cinema', verschenen in het Jaarboek van de Oost-Oudburg, 1992. Op p. 34 lezen we dat de mooie zaal versierd was met lange horizontaal geplaatste spiegels op gezichtshoogte en er boven gekleurde muurtegels met allerlei tafereelen, o.a. 'Het Laatste Oordeel'.

Na de sluiting kwam er in het cinemagedeelte een disco Profi (tot 1986) en in het aanpalend gebouw opende café Bristol. Na 1987 breidde het café uit met het cinemagedeelte en bleef open tot in 2013. Vanaf dan staat het pand leeg en is het door krakers bewoond. Ondanks de slechte toestand van het gebouw bleven in de zaal prachtige tegeltableaus bewaard, afkomstig uit het tegelatelier Helman (Sint-Agatha-Berchem). Zij zijn voor een deel verborgen onder verf en pleister en konden dus nog niet volledig blootgelegd en gedocumenteerd worden. Mijn vraag richt zich dus tot mensen die deze cinema gekend hebben en over foto's van het interieur beschikken. We streven in overleg met de Provincie en de Vlaamse Gemeenschap naar een goede bestemming van de panelen of een goede integratie ervan bij een eventuele renovatie.

Antwoord op de vraag van D. Van Ryssel over **'t Gangsken** door E. Dekeyser. In zijn boek 'Genealogie van de Familie Mast' uit 2002 schrijft Erik Dekeyser:

Jan Mast (een vijfvoudige moordenaar) was suppoost bij de nering der wijnschroders (kraankinders) en ook gedurende twee à drie maanden herbergier in 't Gangsken. Deze herberg was gelegen in een steegje in de Mageleinstraat, maakt deel uit van het pand waar Xandres (in 2000) – het nr. 21 – is gevestigd, tegenover de Bennesteeg. Sedert 1999 is deze steeg weer opengemaakt en loopt nu verder via het Beiaardpleintje naar het St.-Baafsplein.

Maurits van Wesemael schrijft dit ook in zijn artikel over de moordenaar Mast op pag. 127 van G.T. jaargang 1973.

VERSCHENEN

Voortman. De begindagen van de Gentse katoenindustrie. Door Mark Scholliers. Gent, Academia Press (nu Lannoo, Tielt), pp. 286. 24,99 euro in de boekhandel

Dit boek is vrij uniek in zijn soort: een vlot lezende en spannende bedrijfsge-schiedenis. Hoewel de auteur Mark Scholliers econoom is en het onderwerp saai en droog lijkt, is dit een boeiend verhaal geworden. Dat de auteur ook een reeks financiële thrillers op zijn conto staan heeft, helpt verklaren hoe dat kon. De half fictieve levensbeschrijving van Abraham Voortman vangt aan in 1783 wanneer deze Hollandse immigrant bij de steenrijke en stokoude katoendrukker Clemmen in de Veldstraat belandt. In het verdere verhaal spelen niet enkel Lieven Bauwens, maar ook de veel minder bekende Frans De Vos en zijn zus, vrouw van Abraham, meer dan een figurantenrol. De beschrijving van de manieren waarop deze lui wisten te profiteren van schijnbare tegenslagen in een woelige tijd met alsmaar wisselende regimes, werpt een verhelderend licht op het ontstaan van de Gentse textielindustrie. Daarmee krijgen we ook een uitstekend beeld voorgeschoteld van de Franse Tijd, een scharnierperiode in onze geschiedenis. En passant steek je zonder moeite te doen heel wat op over het dagelijkse leven van toen en over enkele (niet al te ingewikkelde) technische aspecten van het textielbedrijf en zelfs over het functioneren van geld ... dat rare goedje.

Het boek eindigt met de dood van Abraham in 1810. Maar dat was niet het einde van het bedrijf waaraan zijn naam verbonden bleef. Later werd dit de NV Texas (1876 - 1957) en de versmelting met la Louisiana kreeg de naam Loutex (1957 – 1977). Aan de verdere geschiedenis zouden nog twee boekdelen gewijd worden. Daarmee wordt Voortman met ruime voorsprong het best gedocumenteerde Gentse textielbedrijf. Mark Scholliers werkte trouwens mee aan de driedelige wetenschappelijke uitgave *De Gentse textielarbeiders in de 19e en 20e eeuw*, gebaseerd op de bedrijfsarchieven Voortman, die in de jaren 1970 verscheen. En daarnaast is er de jubileumuitgave in 1940 door Jean Voortman gebaseerd op diezelfde archieven: *L'industrie cotonnière Gantoise sous le régime Français et le régime Hollandais*.

Het boek bevat daarnaast nog omkaderende historische informatie in een dertigtal korte stukjes en de beschrijving van een textielwandeling vertrekkend en eindigend in het MIAT.

Van Mensen & Dingen, 2016 nr. 1

Presenteert opnieuw vooral Gentse onderwerpen: vroegere en nog bestaande meubelzaken, termen in de jaren 1700 gebruikt voor paardentuig en wagenonderdelen door ambachtslui wonende in het stadscentrum, het ideaal van ‘arbeid adelt’ zoals voorgesteld in de eerste helft van de vorige eeuw op school en in huisdecoratie in en rond de Baudelostraat. Daarnaast ook aandacht voor de negentiende- eeuwse schoolstrijd in Vinderhout.

Dit en andere nummers zijn te verkrijgen op woensdag- en vrijdagmiddagen à 6 euro in de KBOV volkskundebibliotheek gevestigd boven de kapel in het Huis van Alijn. Abonnementen (lidgeld): 20 euro te storten op BE92 7030 3275 1423 van KBOV, Kraanlei 65, 9000 Gent.

PROVINCIALE PRIJZEN VOOR GESCHIEDKUNDIG ONDERZOEK 2015 EN 2016

In 2015 schreef het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen in de brede sector van het geschiedkundige onderzoek twee prijzen uit, meer precies de jaarlijkse prijs voor geschiedenis en de driejaarlijkse prijs voor kunstgeschiedenis en archeologie. Het is nuttig de laureaten even kort voor te stellen en meteen een warme oproep te lanceren voor de prijzen die in 2016 worden uitgeschreven.

Provinciale prijs voor geschiedenis 2015

Voor deze editie konden ook doctorale en masterscripties meedingen. In de pare jaren, dus in 2016, wordt uitsluitend de vrucht van onbezoldigd historisch onderzoek toegelaten. Het provinciebestuur wil op die manier het geschiedkundige onderzoek dat vorsers in hun vrije tijd verrichten actief stimuleren. Voor de prijs 2015 werden drie inzendingen genoteerd. Die werden beoordeeld door de professoren Inge Brinkman, Jos Monballyu, Rik Opsommer, Etienne Rooms en Eva Schandevyl.

Voormalig griffiegebouw, Gravensteen, Gent

Op hun unanieme voorstel kende de deputatie de provinciale prijs voor geschiedenis toe aan dr. Joke Verfaillie voor haar studie: *Au Cœur de la Cour: een analyse van de organisatie en het personeel van de griffie van de Raad van Vlaanderen (1386-1795)*.

Joke Verfaillie is als rijksarchivaris in Gent uitzonderlijk goed geplaatst om door te dringen in het reilen en zeilen van het belangrijkste rechtscollege in het ancien régime: de Raad van Vlaanderen. De aandacht ging uit naar de samenstelling en de werking van de griffie. In een verhelderend betoog krijgen we inzicht in de organisatie en werking van de Raad van Vlaanderen en ook in de personen die de griffie bemanden. De prosopografie vormt beslist een meerwaarde. De auteur bestrijkt in haar onderzoek maar liefst vier eeuwen geschiedenis. Anders dan misschien verondersteld wordt, is de studie verbazend toegankelijk en vlot geschreven. Het acribische monnikenwerk leidde tot een naslagwerk dat ongetwijfeld vele historici en heemkundigen zal helpen in hun onderzoek.

Driejaarlijkse prijs voor Kunstgeschiedenis en Archeologie

Naar deze prijs dongen vier studies mee, die gewikt en gewogen werden door de professoren Wim De Clercq, Marjan Sterckx, Dries Tys en door Elsje Janssen en Staf Vos.

Steunend op het unanieme juryvoorstel kende de deputatie de provinciale prijs voor kunstgeschiedenis en archeologie toe aan dr. Evelien Jonckheere voor haar studie: *Grand Théâtre. Café-concert en variététheater in Gent (1880-1914)*.

Voor het eerst in Vlaanderen bestudeert Evelien Jonckheere de populaire theatervormen zoals variété en het café-concert. Die populaire cultuur- en ontspanningsvormen plaatste ze naast de beleving van het Grand Th  atre. In een zwierige en innemende stijl belicht zij de spanning en het verschil in de perceptie tussen de officiële en de populaire cultuurvormen. Het Grand Th  atre werd geassocieerd met aandacht, het café-concert werd beschouwd als verstrooiing en daartussenin bevond zich het variététheater. De laureate plaatst die aandachtspanning binnen de context van Gent, een provinciale industriestad, in de periode 1880-1914. Daarnaast wordt aandacht geschonken aan de psychologische ontwikkelingen tijdens de belle époque en de vernieuwende kunststromingen in het begin van de twintigste eeuw.

Het nieuwe circus in Gent

Provinciale prijzen in 2016: geschiedenis, genealogie en volkskunde

In 2016 schrijft het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen drie prijzen uit voor historisch onderzoek: de jaarlijkse prijs voor geschiedenis, de tweejaarlijkse prijs voor genealogie voor familiegeschiedenis en de driejaarlijkse prijs voor volkskunde.

Voor de jaarlijkse provinciale prijs voor **geschiedenis** kunnen wetenschappe-

lijk verantwoorde studies over een geschiedkundig onderwerp ingezonden worden. Let wel in deze editie zijn gepubliceerde doctorale scripties en door bezoldigde historici geschreven en gepubliceerde werken uitgesloten.

De tweejaarlijkse prijs voor **genealogie** is in 2016 gereserveerd voor genealogische bronnenstudies. Familiegeshiedenissen kunnen voor die prijs niet ingezonden worden.

Naar de driejaarlijkse prijs voor **volkskunde** kunnen wetenschappelijk verantwoorde studies over een volkskundig onderwerp meedingen.

De in te zenden studies zijn in het Nederlands geschreven. Ook wetenschappelijk verantwoorde artikels kunnen meedingen. De werken zijn door één of maximaal twee auteurs geschreven. Wie in Oost-Vlaanderen geboren is of vijf jaar in de provincie woonachtig is kan deelnemen. Ook niet-Oost-Vlamingen kunnen naar de prijs meedingen indien het onderwerp van hun studie handelt over een onderwerp dat betrekking heeft op Oost-Vlaanderen, of een deel ervan. Studies die integraal online zijn gepubliceerd en door iedereen vrij geconsulteerd kunnen worden, voldoen aan de publicatievoorwaarde.

Wie wenst deel te nemen bezorgt uiterlijk op 15 april 2016 zes exemplaren (gedrukt of getypt, ook indien de publicatie integraal online raadpleegbaar is) van zijn/haar studie aan de deputatie van de provincie Oost-Vlaanderen, dienst Erfgoed, Woodrow Wilsonplein 2, 9000 Gent.

De studies worden door een jury beoordeeld. De deputatie beslist over de toekenning van de prijs. Aan elk van de prijzen is een bedrag van € 5.000 verbonden. Indien de prijs niet toegekend wordt, kan een bijzondere vermelding verleend worden, waarvoor een bedrag van € 1.750 beschikbaar is. Het is ook mogelijk dat een prijs niet wordt toegekend.

Voor meer inlichtingen en het reglement kunt u terecht op deze link http://www.oost-vlaanderen.be/public/cultuur_vrijetijd/cultuur/cultuurprijzen/index.cfm of neemt u contact op met de provinciale dienst Erfgoed, t.a.v. Ignace Van Driessche, beleidsmedewerker geschiedenis, Woodrow Wilsonplein 2, 9000 Gent, 09-267 72 62.

Jozef Dauwe
Gedeputeerde voor Cultuur

VOORDRACHTAVONDEN IN 2016

Zoals in 2015 zet H.H.K.G. haar samenwerking voort met de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen (KBOV) en het Van Crombrughe's Genootschap (VCG) in het kader van een reeks voordrachten, die telkens plaats hebben op een vrijdagavond om 20.00 u.

Erfgoeddaglezing

Op 8 april 2016 spreekt em. prof. dr. M. De Cleene in het Liberaal Archief, Kramersplein, Gent, over '*Dieren en Planten als dragers van Cultuur*'. De lezing vormt een inleiding op de tentoonstelling die opent op Erfgoeddag 24 april 2016 in de KBOV-bibliotheek, Kraanlei 65, Gent.

De Luistervinkavonden

Lezingen in de lokalen van het Van Crombrughe's Genootschap, Huidevetterskaai 39, Gent.

Op 11 maart 2016 heeft Barbara Vos, historica, het over haar onderzoek rond *prostitutie in Gent op het einde van de 18de eeuw*.

Op 13 mei vertelt Frank Becuwe, historicus, over *seks en prostitutie tijdens de Eerste Wereldoorlog*.

Op 10 juni belicht Guy Dupont, historicus verbonden aan het Gentse Stadsarchief, de *prostitutie in Brugge tijdens de Bourgondische periode (1385-1515)* en laat ons kennis maken met maagdenverleidsters, hoeren en speculanten.

Gratis toegang voor leden KBOV, HHKG en VCG. Niet-leden 3,00 €.

KBOV presenteert:

*Dieren en planten als
dragers van cultuur!*

**Lezing door em. prof. dr.
Marcel De Cleene**

Vrijdag 8 april 2016, 20u
@ Liberaal Archief
(Kramersplein 23, 9000 Gent)

Iedereen welkom, gratis
toegang!
Meer info: info@kbov.be

VRIJDAGAVOND 20.30 UUR

VOORDACHT IN EEN HISTORISCH KADER

Prostitutie

door de eeuwen heen

DE LUISTERVINK - EDITIE 2016
CULTUREEL AVONDSALON
MET INFORMELE NABESPREKING EN
CULINAIRE OMKADERING
HUIDEVETTERSKAAI 39 - GENT

11 maart
13 mei
10 juni
in het
van crombrugghe's
genootschap
toegang 3 euro

Een initiatief van de Oost-Vlaamse Bond van Volkskundigen (KBOV) - meer info via info@kbov.be

Ghendtsche Tydinghen is een uitgave van Heemkundige en Historische Kring Gent vzw met de steun van de Stad Gent en de provincie Oost-Vlaanderen.

Zetel: Convent Engelbertus - Groot Begijnhof, huis nr. 46.
9040 Gent (Sint-Amandsberg)
Bibliotheek en documentatieverzameling: in het
DSMG, Begijnhof nr. 46,
Sint-Amandsberg: elke zondag van 10 tot 12 uur
(uitgenomen op feestdagen). Gesloten in juli en augustus.

Lidgeld 2015: Gewone leden: 15 euro
Steunende leden: 25 euro
Beschermden: vanaf 30 euro
Te factureren leden: 25 euro
Buitenlandse leden: 25 euro
Postrekening: IBAN: BE73 0001 0504 7360,
BIC: BPOTBEB 1 van de "HHKG" te 9040 Gent.

**Secretaris,
Ruildienst en
Administratie:** Nieuwe leden, ontslag, opzeggen, adresveranderingen
en bij het niet ontvangen van het tijdschrift:
Luc Devriese - Goudstraat 12, 9000 Gent. e-mailadres:
g.t@telenet.be - tel. 09 224 05 27 en 0486 176 293
website: www.ghendtschetydinghen.be.

Redactieadres: Clarissenstraat 14, 9000 Gent, tel. 09 329 71 45
Auteurs worden verzocht kopij zo mogelijk digitaal
aan te leveren op: g.t@telenet.be en een afdruk op te
sturen aan het redactieadres

V.U.: Luc Devriese - Goudstraat 12, 9000 Gent.

Druk: NV Drukkerij Verbeke, Lijnmolenstraat 34-36,
9040 Gent,
tel. 09 228 10 33 - e-mail: drukkerij.verbeke@skynet.be

ISSN 1783-9033

